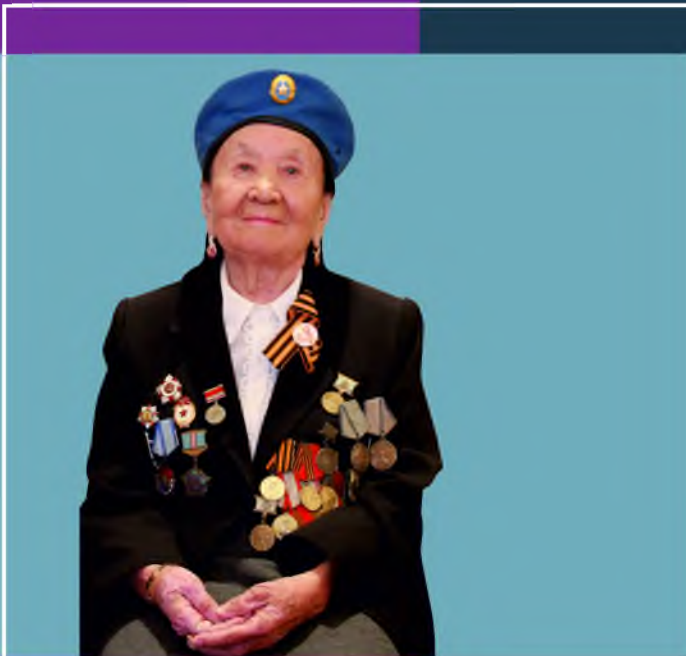

ҚАЗАҚ ҰЛТЫҚ ӨНЕР УНИВЕРСИТЕТІ АҚПАРАТТЫҚ-КІТАПХАНА ҚЫЗМЕТІ

ҚҰСАНОВА ШАГИЛА ӘКІМБАЙҚЫЗЫ

ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР,
ҚР ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АКАДЕМИГІ,
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕК АРДАГЕРІ

КУСАНОВА ШАГИЛА АКИМБАЕВНА
ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР,
АКАДЕМИК ГУМАНИТАРНОЙ АКАДЕМИИ РК,
ВETERAN ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ И ТРУДА

(1923-2019)

Ұсыныстық көрсеткіш
Рекомендательный указатель

Астана, 2019

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР УНИВЕРСИТЕТИ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИСКУССТВ
KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY OF ARTS

АҚПАРАТТЫҚ-КІТАПХАНА ҚЫЗМЕТІ
ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНАЯ СЛУЖБА
INFORMATION AND LIBRARY SERVICE

ҚҰСАНОВА ШАҒИЛА ӘКІМБАЙҚЫЗЫ
ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР,
ҚР ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АКАДЕМИГІ,
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕК АРДАГЕРІ

ҚҰСАНОВА ШАҒИЛА АКИМБАЕВНА
ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР,
АКАДЕМИК ГУМАНИТАРНОЙ АКАДЕМИИ РК,
ВETERAN ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ И ТРУДА
(1923-2019)

Ұсыныстық көрсеткіш
Рекомендательный указатель
Recomendation pointer

АСТАНА, 2019

Жауапты редакторы:

О.Б. Абенова – Ақпараттық-кітапхана қызметінің басшысы

Құрастырушы:

Ғ.Б. Исақанова – Анықтама-библиографиялық және ақпараттық жұмыс бөлімінің басшысы

Шагила Әкімбайқызы Құсанова – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Гуманитарлық ғылымдар академиясының академигі, Ұлы Отан соғысының және еңбек ардагері = Кусанова Шагила Акимбаевна доктор исторических наук, профессор, академик Гуманитарной Академии РК, ветеран Великой Отечественной войны и труда: Ұсыныстық көрсеткіш / Ғ.Б. Исақанова. – Астана: ҚазҰӨУ Редакциялық-басылым бөлімі, 2019. – 60 б.

Ақпараттық-кітапхана қызметі Ұлы Отан соғысының және еңбек ардагері, Қазақстан Республикасы Жоғары мектебінің еңбек сіңірген қайраткері, Кеңес одағының білім беру үздігі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Шагила Әкімбайқызы Құсанованың өмірі мен еңбектеріне байланысты әдебиеттерді ұсынып отыр.

Ұсыныстық көрсеткіш ізденушілерге, оқытушыларға, студенттерге және көпшілік оқырман қауымға арналады.

© Қазақ ұлттық өнер университеті

© Ақпараттық-кітапхана қызметі

Шагила Әкімбайқызы Құсанова – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Гуманитарлық ғылымдар академиясының академигі, Ұлы Отан соғысының және еңбек ардагері = Кусанова Шагила Акимбаевна доктор исторических наук, профессор, академик Гуманитарной Академии РК, ветеран труда и Великой Отечественной войны и труда: Рекомендательный указатель / Ғ.Б. Исақанова. – Астана: КазНУИ Редакционно-издательский отдел, 2018. – 60 с.

Данный указатель предлагает читателям литературу о ветеране Великой Отечественной войны и труда, заслуженном работнике высшей школы РК, Отличнике образования Советского Союза, докторе исторических наук, профессоре Кусановой Шагиле Акимбековне.

Рекомендательный указатель предназначен для студентов, преподавателей и широкого круга читателей.

© Казахский национальный университет искусств

© Информационно-библиотечная служба

ОҚЫРМАНҒА

Осы ұсыныстық көрсеткіш белгілі ғылым, соғыс және еңбек ардагері, ұстаз Шагила Әкімбайқызы Құсановаға арналған.

Ұсыныстық библиографияға ғалымның өмірі мен еңбектерін сипаттайтын мәліметтер, оның еңбектері және ол туралы әдебиеттер енгізілді. Көрсеткіште қазақ, орыс тілдерінде жарық көрген әдебиеттер хронологиялық тәртіппен орналасқан.

Көрсеткіш Ш.Ә. Құсанова туралы бұрынғы жылдары баспасөз беттерінде жарияланған бірнеше құжаттарды оқырман назарына ұсынып отыр.

Ұсыныстық көрсеткішті құрастыруда Қазақ ұлттық өнер университетінің кітапхана қоры, интернет материалдары пайдаланылды және фото-суреттер «Человек эпохи» деректі фильмінен алынды.

ЧИТАТЕЛЯМ

Предлагаемый рекомендательный указатель посвящен ветерану войны и труда, известному ученому, педагогу, Шагиле Акимбаевне Кусановой.

В рекомендательную библиографию включены документы о жизни и трудах ученого. В данном указателе в хронологическом порядке расположены произведения, вышедшие в свет на казахском и русском языках.

В указателе представлены статьи исследователей о Ш.А. Кусановой.

При составлении библиографического указателя использованы материалы из фондов библиотеки Казахского национального университета искусств, материалы интернета и фотографии из документального фильма «Человек эпохи».

“ «...Мені қанаттандырған, маған нәр берген үш негіз бар.

Біріншісі – туған топырағымның қасиеті. Өз басым ғалым Сәрсен Аманжолов құбылысын да туған топырақпен байланыста қараймын. Қандай еңбекқор, адал ғалым еді. Мен қанмайданға сол кісінің үйінен аттандым. «Оқы, ізден, әділ бол, қайтпас қайсар бол!» деп отырушы еді жарықтық.

Екінші негіз – келін болып түскен жерім. Бұл – Абай ауылы еді. Бекбай есімді данышпан Абайға қатысты тұлға бар. Менің жубайым Асылғазы Бекбаев – майдангер, ұзақ жыл мәдениет саласында жауапты қызметкер болған жан. Мен – Абайды қашан да шөлдеп оқитын қазақпын. Ақын сөзінен рух, қажыр-қайрат аламын.

Үшінші негіз – Бауыржан Момышұлы және ұлт қайраткерлерінің даналығы. Бәукеңнің бізге етжақындығы да бар. Ол Асекеңнің әпкесін өзіне жар етіп алған еді. Қайран Бәукең, қаһарман десе, қаһарман еді-ау! Отбасы арамызда қаниама мағыналы, тағлымды әңгіме-дүкендер болды. Ол кісі де «Шагила, турашылдығың – қалқаның», деп отырушы еді. Міне, осы үш негізді бұйыртқан Аллаға мың шүкіршілік айтамын».

”

Шагила ҚҰСАНОВА

“ «...Есть три принципа, которые окрыляют и вдохновляют меня. Первый – это умение ценить силу родной земли. С ней я связываю и феномен ученого Сарсена Аманжолова, который был трудолюбивым, честным человеком. На фронт я отправилась из его дома. Он всегда говорил: «Учись, будь всегда в поиске, будь честна и мужественна».

Второй принцип – верность земле, на которой я перешагнула порог дома моего супруга – аул Абай. Аксакал по имени Бекбай имел непосредственное отношение к великому Абаю. Мой супруг – Бекбаев Асылғазы – фронтовик, долгое время занимал ответственные посты в сфере культуры. Сколько себя я помню, всегда с упоением читаю Абая. Его слова меня вдохновляют, окрыляют.

Третий принцип – придерживаться мудрости Бауыржана Момышұлы и других национальных деятелей. Бауыржан нам приходится родственником, он – муж сестры Асылғазы. В моей памяти остались светлые минуты наших встреч, наполненных поучительными и задушевными беседами. «Прямолинейность – это цит Шагили», – говаривал он. Вот эти три принципа, хвала Аллаху, сопровождают меня.

”

Шагила ҚҰСАНОВА

**ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР,
ҚР ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
АКАДЕМИГІ, СОҒЫС ЖӘНЕ ЕҢБЕК АРДАГЕРІ –
ШАҒИЛА ҚҰСАНОВАНЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚЫЗМЕТІНІҢ
НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ**

Құсанова Шағила Әкімбайқызы 1923 жылы 14 сәуірде Шығыс Қазақстан облысы Ұлан ауданы Бозанбай ауылында дүниеге келген.

1930-1940 жж. Шығыс Қазақстан облысы Ұлан ауданындағы Никитинка орта мектебін бітірген.

1940-1941 жж. С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих факультетінің студенті.

1941 (сентябрь-ноябрь). Ташкенттегі радистер курсы бітірген.

1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысына қатысқан.

1945-1949 жж. С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих факультетін бітірген.

1949-1952 жж. ҚазССР Ғылым Академиясының тарих институтының аспиранты.

1952-1998 жж. Ұстаз, доцент, профессор, С.М. Киров (Әль-Фараби) атындағы Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих факультеті кафедре меңгерушісі.

1998 жылдан Қазақ ұлттық өнер университеті Қазақстан тарихы және гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, өмірінің соңына дейін өзі негізін қалаған оқу орнында еңбек етті.

2019 жылы 14 қаңтарда дүниеден озды. Алматыдағы Кеңсай зиратына жерленді.

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ТРУДА ДОКТОРА ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА, АКАДЕМИКА АКАДЕМИИ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК РК, ВЕТЕРАНА ВОЙНЫ И ТРУДА – ШАГИЛЫ КУСАНОВОЙ

Кусанова Шагила Акимбайкызы родилась в 14 апреля 1923 года в ауле Бозанбай Уланского района Восточно-Казахстанской области.

1930-1940 гг. – училась в Никитинской средней школе Уланского района Восточно-Казахстанской области.

1940-1941 гг. – являлась студенткой историко-филологического факультета Казахского государственного университета имени С.М. Кирова.

1941 г. (сентябрь-ноябрь). Окончила курсы радисток в г. Ташкент.

1941-1945 гг. – участвовала в боях на фронтах Великой Отечественной войны.

1945-1949 гг. продолжила обучение на историко-филологическом факультете Казахского Государственного университета имени С.М. Кирова.

1949-1952 гг. – продолжила обучение в аспирантуре Института истории Академии Наук КазССР.

1952-1998 гг. – являлась преподавателем, доцентом, профессором, зав. Кафедрой факультета истории Казахского государственного университета им. С.М. Кирова (Аль-Фараби).

С 1998 г. – являлась заведующей кафедрой социально-гуманитарных дисциплин Казахского национального университета искусств.

14 января 2019 ушла из жизни. Похоронена Шагила Акимбайкызы на кладбище Кенсай г. Алматы.

ҚҰРМЕТТІ АТАҚТАРЫ МЕН МАРАПАТТАРЫ

Ұлы Отан соғысы майдангері мараптары

- «Жауынгерлік ерлігі үшін» медаль (1942).
- «Ерлігі үшін» медаль (1943).
- «Сталинградты қорғағаны үшін» медаль (1943).
- «Жоғары Бас Қолбасшының» алғысы (1943, 1944).
- «Ерлігі үшін» медаль (1944).
- «1941-1945 ж.ж. Ұлы Отан соғысында Германияны жеңгені үшін» медаль (1945).
- «КСРО Қарулы күштеріне 30 жыл» мерейлі медаль (1948).
- «Чехославакия үшін естелік» медаль (1964).
- «Жеңіске 20 жыл» мерейлі медаль (1965).
- «КСРО Қарулы күштеріне 50 жыл» мерейлі медаль (1968).
- «Жеңіске 25 жыл» мерейлі медаль (1970).
- «Жеңіске 30 жыл» мерейлі медаль (1975).
- «КСРО Қарулы күштеріне 60 жыл» мерейлі медаль (1978).
- «Жеңіске 40 жыл» мерейлі медаль (1985).
- «КСРО Қарулы күштеріне 70 жыл» мерейлі медаль (1988).
- «II дәрежелі Отан соғысы» орден (1990).
- «Жеңіске 45 жыл» мерейлі медаль (1990).
- «Сталинград түбіндегі жеңіске 50 жыл» медаль (1993).
- «Украинаны азат еткеніне 50 жыл» медаль (1994).
- «Маршал Жуков» медаль (1995).

Мемлекеттік Марапаттары

- Қазақстан Жоғары оқу орындарына еңбек сіңірген қызметкер (1983).
- ҚазССР құрмет грамотасы (1983).
- «Еңбек Қызыл Ту» ордені (1986).
- «Құрмет» ордені (1995).
- «Парасат» ордені (2015).
- «Ы.Алтынсарин» медалі (2005).

Мерейтойлық медальдары

- «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл» медалі (2011).
- «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 25 жыл» медалі (2016).

Ғылыми атақтары

- Тарих ғылымдарының кандидаты (1963).
- Тарих ғылымдарының докторы (1978).
- Қазақстан Республикасы Гуманитарлық ғылымдар академиясының академигі.

Қоғамдық қызметі

- Соғыс және еңбек ардагерлерінің Республикалық Координациялық Кеңесінің мүшесі.
- Астана қаласы «Тіл және мәдениет» Қоғамдық кеңесінің мүшесі.

ПОЧЕТНЫЕ ЗВАНИЯ И НАГРАДЫ

Боевые награды

- «За боевые заслуги» медаль (1942).
- «За отвагу» медаль (1943).
- «За оборону Сталинграда» (1943).
- «Благодарность Верховного главнокомандующего» (1943, 1944).
- «За отвагу» медаль (1944).
- «За победу над Германией в 1941-1945гг.» медаль (1945).
- «30-летие Вооруженных Сил СССР» медаль (1948).
- Памятная медаль из ЧССР (1964).
- 20-летие Победы (1965).
- 50-летие Вооруженных Сил СССР (1968).
- 25-летие Победы (1970).
- 30-летие Победы (1975).
- 60-летие Вооруженных Сил СССР (1978).
- 40-летие Победы (1985).
- 70-летие Вооруженных Сил СССР (1988).
- «Орден Отечественной войны 2 степени» (1990).
- 45-летие Победы (1990).
- «50-летия Победы под Сталинградом» медаль (1993).
- «50-летия освобождения Украины» медаль (1994).
- «Маршал Жуков» медаль (1995).

Государственные награды

- Звание «Заслуженный работник Высшей школы Казахстана» (1983).
- «Почетная грамота КазССР» (1983).
- Орден Трудового Красного Знамени (1986).
- Орден «Кұрмет» (1995).
- Орден «Парасат» (2015).
- Медаль «Б.Алтынсарин» (2005).

Юбилейные медали

- «20 лет независимости Республики Казахстан» медаль (2011).
- «25 лет независимости Республики Казахстан» медаль (2016).

Ученые звания

- Кандидат исторических наук (1963).
- Доктор исторических наук (1978).
- Академик Академии гуманитарных наук Республики Казахстан.

Общественная деятельность

- Член Республиканского Совета ветеранов войны.
- Член правления городского общества г. Астаны «Тіл және мәдениет».

ШАҒИЛА ҚҰСАНОВАНЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚЫСҚАША ОЧЕРКІ

Ұлы Отан соғысының ардагері, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Гуманитарлық ғылымдар академиясының академигі, Қазақстан Жоғары оқу орындарына еңбек сіңірген қызметкері, КСРО-ның және Қазақстан Республкасы «Білім беру саласының үздігі» – Шағила Әкімбайқызы Құсанова 1923 жылы 14 сәуірде Шығыс Қазақстан облысы Ұлан ауданына қарасты Бозанбай ауылында дүниеге келген.

Шағила Құсанова ата-анасынан ерте айрылып, балалар үйінде тәрбиеленеді. Бірақ жетімдік оны жасыта алмады. Керісінше, намысын қайрап, ширата түсті. Шағила Әкімбайқызы мектеп қабырғасында жүргенде, яғни 14 жасынан қоғамдық жұмыстарға белсене араласады. Қыздар кеңесінің төрайымы, мектеп директорының техникалық хатшысы, ал 8-10 сыныта оқып жүрген кезінде жазғы демалыста пионер жетекшісі болып жұмыс істейді.

«...Қырқыншы жылдың жазы. Балалар үйінің тәрбиеленушісі Шағила Құсанова Ұлан ауданындағы Никитинка орта мектебіне соңғы рет келді. Мектеп директоры салтанатты түрде оныншы класты бітіру туралы куәлікті тапсырып тұрып: «Шағила сегіз жыл балалар үйінде тәрбие алды және біздің мектепте үздік оқыды. Ол үлгілі пионер, белсенді комсомол мүшесі болды. Енді Алматыға оқуға аттанады. Біз оның шыншыл, Отанына берілген патриот болатынына сенеміз, – деп ізгі тілекпен жолдама берді». Ал Шағила жасынан алғыр, оқуға зерек, жұмысқа пысық, қоғамдық өмірде белсенді болды.

Шағила Құсанова өзінің адал еңбегімен жинаған қаражатының басын қосып, Алматыға С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетіне оқуға түсуге келеді. 1940 жылы барлық емтиханды ойдағылай тапсырып университеттің тарих-филология факультетіне қабылданады. Осылай, ұзақ жылғы арманы да орындалады. Ол 1941 жылдың 23 маусымында соңғы емтиханын тапсырады, ал бұдан бір күн бұрын Ұлы Отан соғысы басталған-ды.

Соғыс кезінде университет жастары да шетте қалмады. Рухы биік, патриоттық сезімі күшті жас буын өкілдері өз еріктерімен соғысқа сұранып кетіп жатты. Солардың қатарында Шағила Құсанова да болған еді. Алматы қаласы соғыс комиссариаты жоғары оқу орнының ерікті жас қыздарынан рота жасақтап Ташкенттегі екі айлық радиистер курсына жібереді.

«Бірінші қыркүйекте ант қабылдап, күнімен-түнімен екі апта күн көрмей дайындалып, Ұлы Октябрь мерекесінің бір жылдығында бізді

майданға жіберді. Біз бірнеше қыздар Қырым майданында Феодосия түбінде шабуылға шықтық, – деп еске алады Шағила Әкімбайқызы».

1942 жылғы мамыр айында оны 33-ші гвардиялық артиллерия полкіне радистікке ауыстырады, осы құрамда Берлинге дейін майдан өтінде болды. Ұрыс даласында жараланса да, жауынгерлік орнын тастамай ерен ерлік көрсетеді. Қырымнан кейін қызмет еткен әскери бөлімше 14-ші гвардиялық атқыштар дивизиясының құрамына беріледі. Бұл дивизияны майданда көрсеткен жанқиярлық ерліктері мен батылдығы және шапшаңдығы үшін «бұзып-жарып өтетін дивизия» деп айтатын. Неміс қолбасшылары да аталмыш дивизиядан қорқатын. Олар осы дивизиядан тұтқынға жауынгерлер мен офицерлер алуға тыйым салған еді. Аталмыш дивизия Дон майданының құрамында болды. «Дивизияға Дон өзенінен өту тапсырмасы жүктелді. Сол жолы Шағила бір топ жолдастарымен арғы жағына өтіп, жау құрамаларының орналасқан жерлері мен негізгі бекіністерін барлап, картаға түсіріп оны радиостанция арқылы өзіміздің қолбасшылыққа хабарлады». Осы шайқаста көрсеткен ерлігі мен табандылығы үшін «Ерлігі үшін» медалі берілді. Бұдан бөлек, «Жауынгерлік ерлігі үшін» тағы жеті медальмен марапатталады.

Шағила Құсанованың 1941-1945 жылдар аралығында жауынгерлік жолдары: Қырым, Дон, Днепр, Сталинград, Одер, Харьков, Висла, Дембиц және Польша, Румыния, Чехословакия, Украина аймақтарын азат етуге және Германияның өз территориясын азат етуге қатысып, жеңіспен елге оралады.

Соғыс аяқталған соң Шағила Әкімбайқызы университеттегі оқуын одан әрі жалғастырды. 1945-1949 жж. С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих факультетін үздік бітіріп, ҚазССР Ғылым Академиясы тарих институтының аспиранты атанады. Ол 1952 жылы аспирантураны бітіріп, қыркүйек айынан бастап университетте педагогтық қызметін жалғастырады. Осы кезде Шағила Әкімбайқызы өмірлік жары Ұлы Отан соғысына қатысқан Асылғазы Бекбайұлы Бекбаевті кездестіреді. Отбасын құрып, үш бала тәрбиелеп өсіреді. Ұлдары Жүсіпбек, Асқар және қыздары Қарлығаш – егеменді еліміздің маңдайалды мамандары.

Ал 1963 жылы кандидаттық диссертациясын қорғап шығады. Еңбек жолын бастаған Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих кафедрасында 1952 жылдан 1998 жылға дейін қызмет атқарады. Ұлағатты ұстаз, ғалым ғана емес, өзінің өмір жолында абройлы ұйымдастырушы, белсенді қоғам қайраткері ретінде де танылды. Университеттегі педагогтық еңбегінің құрметіне 1986 жылы Шағила Әкімбайқызы «Еңбек Қызыл

Ту», 1995 жылы «Құрмет» ордендерімен марапатталады. Алматыдағы әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде 15 жыл тарих кафедрасының меңгерушісі болып қызмет атқарады.

1998 жылы әлемге әйгілі скрипкашы Айман Мұсақожаеваның идеясына Президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қолдау көрсетіп, Астанада Қазақ Ұлттық музыка академиясының негізі қаланғанда, Шағила Құсанова әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасынның жұмысын өз қолына алды. Солай оқу орнын көтеруге атсалысты.

Шағила Құсанованың естелігінде: «...Мені қанаттандырған, маған нәр берген үш негіз бар. Біріншісі – туған топырағымның қасиеті. Өз басым ғалым Сәрсен Аманжолов құбылысын да туған топырақпен байланыста қараймын. Қандай еңбекқор, адал ғалым еді. Мен қанмайданға сол кісінің үйінен аттандым. «Оқы, ізден, әділ бол, қайтпас қайсар бол!» деп отырушы еді жарықтық. Екінші негіз – келін болып түскен жерім. Бұл – Абай ауылы еді. Бекбай есімді данышпан Абайға қатысты тұлға бар. Менің жұбайым Асылғазы Бекбаев – майдангер, ұзақ жыл мәдениет саласында жауапты қызметкер болған жан. Мен Абайды қашан да сүйсініп оқитын қазақтың бірімін. Ақын сөзінен рух, қажыр-қайрат аламын. Үшінші негіз – Бауыржан Момышұлы және ұлт қайраткерлерінің даналығы. Бәукеңнің бізге етжақындығы да бар. Ол Асекеңнің апасын өзіне жар етіп алған еді. Қайран Бәукең, қаһарман десе, қаһарман еді-ау! Отбасы арамызда қаншама мағыналы, тағылымды әңгіме-дүкендер құрылатын. Ол кісі де «Шағила, турашылдығың – қалқаның», деп отырушы еді. Міне, осы үш негізді бұйыртқан Аллаға мың шүкіршілік айтамын», – деген екен.

Шағила Әкімбайқызы өзінің қарапайымдылығымен, кішпейілдігімен жүздеген, мыңдаған шәкірттерінің сүйікті ұстазына айналды. Оның жетекшілігімен 32 кандидат, 7 ғылым докторы дайындалып шықты. Ғылыми жолда 6 монография, 100-ден аса ғылыми мақалалар жариялады. Ұлы Отан соғысындағы ерліктері мен ғылым жолындағы жетістіктері үшін Шағила Құсанова 25 рет түрлі наградалармен марапатталады. Соның ішінде Ресей, Украина, Чехословакиядан алған сыйлықтары да бар. Осылай, елімізде тарих ғылымының дамуына елеулі үлесін қосты. Сондай-ақ Астана және Ақмола облысының рухани-мәдени, тәрбиелік дамуына да белсене атсалысты.

1994 жылы қазан айында Шағила Құсанова Қазақстан Республикасы атынан барған үкіметтік комиссия құрамында Украина жерінің фашизмнен азат етілуінің 50 жылдық мерейтойына қатысты. Сонымен қатар, қоғамдық жұмыс саласында соғыс және еңбек ардагерлерінің Республикалық координациялық кеңесінің, Сталинград

кеңесі президимумының, ҚазМҰУ соғыс және еңбек ардагерлері кеңесінің мүшесі ретінде жас ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеуде зор қызмет атқарған тұлға. Шағила Құсанова – Тәуелсіз Қазақстанның нағыз мақтанышы бола білген дара ұстаз.

Шағила Әкімбайқызы – көрнекті қоғам қайраткері ғана емес, рухы мықты әйел, мейірімді ана, сүйікті әже. Келіні – Қазақстан Республикасының халық артисі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері, профессор, Қазақ Ұлттық өнер университетінің ректоры, Қазақстанның Еңбек Ері Айман Қожабекқызы Мұсақожаева және жанұясы ұлттық салт-дәстүрмен, құрметпен Ұлы Ананы ақтық сапарға аттандырды. Кейінгі ұрпаққа үлгі боларлық ұрпақ сабақтастығы деген осы. Шағила Әкімбайқызының жарқын бейнесі жадымызда мәңгі сақталады.

КРАТКИЙ ОЧЕРК ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШАГИЛЫ КУСАНОВОЙ

Ветеран Великой Отечественной войны, доктор исторических наук, профессор, академик Академии гуманитарных наук Республики Казахстан, заслуженный работник высшей школы РК, Отличник образования СССР и Казахстана Кусанова Шагила Акимбаевна родилась 14 апреля 1923 года в Улановском районе Восточно-Казахстанской области Казахской ССР.

В шесть лет лишилась обоих родителей: мать умерла при родах, а отец был расстрелян. И она выросла в детском доме. С 14 лет занималась общественной работой: была председателем женского совета, работала техническим секретарем дирекции школы, в 8-10 классах в период летних каникул – пионервожатой.

... Лето сорокового года. Воспитанница детского дома Шагила Кусанова в последний раз пришла в Никитинскую среднюю школу Уланского района. Это был памятный день. В торжественной обстановке директор школы вручил ей свидетельство об окончании десятого класса. «Восемь лет воспитывалась в детском доме и училась в нашей школе Шагила», – сказал он. – Училась только на отлично. Была примерной пионеркой, активной комсомолкой. Теперь она едет учиться в Алма-Ату. Мы верим, что она будет честной, преданной Родине патриоткой».

Заработанные своим трудом деньги она копила на поездку в Алма-Ату, чтобы поступить в Казахский государственный университет. В 1940 году Шагила Кусанова успешно сдала вступительные экзамены и поступила на историко-филологический факультет КазГУ. В 1941 году 23 июня когда она сдала последний экзамен, а за день до этого началась война.

Комсомольцы университета не могли остаться в стороне. Многие из них изъявили желание пойти добровольцами на фронт. Среди них была Шагила Кусанова. Из девушек-добровольцев алмаатинских вузов городской военный комиссариат сформировал роту и направил ее в Ташкент на двухмесячные курсы радисток.

«1 сентября, – вспоминает Шагила, – мы приняли присягу. Занимались днем и ночью, недели две не видели солнца, а в день годовщины Великого Октября нас направили на фронт. Я и несколько девушек попали в Крым. Там, под Феодосией, я и приняла боевое крещение».

В мае 1942 года ее перевели радисткой в 33-й гвардейский артиллерийский полк, в составе которого она прошла по дорогам войны до Берлина. Во время бомбежки девушка была ранена, но боевого поста

не оставила.

С декабря 1941 по май 1945 года она принимала участие в боевых действиях на семи фронтах – Крымском, Донском, Степном, Сталинградском, Юго-Западном, I и II Украинских фронтах, в составе 14-ой гвардейской стрелковой дивизии, была связистом. Форсировала реки Дон, Днепр, Одер. Обороняла г. Сталинград, принимала активное участие в освобождении Чехословакии, Польши, Украины, Румынии. Как всегда радиосвязь работала бесперебойно. В одном из номеров газеты 5-й танковой армии, куда входил 33-й гвардейский артиллерийский полк, была помещена фотография отличной радистки Шагили Кусановой. За четкую и безупречную работу, способствующую успешному выполнению полком боевых заданий командования, гвардии младший сержант Шагила Кусанова была награждена семью медалями, в том числе «За боевые заслуги», двумя медалями «За отвагу».

Отгремели орудийные залпы войны. Наступил долгожданный мир. Среди вернувшихся с фронта была Шагила Кусанова. После войны она возобновила учебу в КазГУ. В 1945-1949 гг. Успешно окончила историческо-филологический факультет и была оставлена в аспирантуре при Академии наук Казахской ССР. В 1952 году окончила аспирантуру и успешно защитила кандидатскую диссертацию «Ауыл-селодағы партия ұйымдарының нығаюы және олардың Қазақстанда колхоз құрлысын жаппай өрістетудегі ролі». С того момента и началась ее преподавательская деятельность в ведущем вузе страны. Тогда же Шагила Акимбаевна встретила свою судьбу – ветерана Великой Отечественной войны Асылгазы Бекбаевича Бекбаева. У них родилось трое детей: Жусипбек, Аскар и Карлыгаш.

В 1978 году Шагила Акимбаевна защитила докторскую диссертацию по истории Казахстана. С 1952 по 1998 годы работала на кафедре истории Казахстана в КазГУ им. Аль-Фараби. За трудовые заслуги в подготовке высококвалифицированных кадров в 1986 году награждена орденом Трудового Красного знамени, в 1995 г. – орденом «Курмет» Республики Казахстан. 15 лет заведовала кафедрой в Казахском национальном университете им. Аль-Фараби в г. Алматы.

В сентябре 1998 г. в г. Астана была открыта созданная при непосредственной поддержке Президента страны Нурсултана Назарбаева Казахская национальная академия музыки. Шагила Акимбаевна является первой заведующей кафедрой социально-гуманитарных дисциплин. В течение многих лет она преподавала на данной кафедре.

Воспоминания Кусанова Шагила Акимбаевна: «..Есть три принципа, которые окрыляют и вдохновляют меня. Первый – это умение ценить силу родной земли. С ней я связываю и феномен

ученого Сарсена Аманжолова, который был трудолюбивым, честным человеком. На фронт я отправилась из его дома. Он всегда говорит: «Учись, будь всегда в поиске, будь честна и мужественна».

Второй принцип – верность земле, на которой я перешагнула порог дома моего супруга – аул Абай. Аксакал по имени Бекбай имел непосредственное отношение к великому Абаю. Мой супруг – Бекбаев Асылгазы – фронтовик, долгое время занимал ответственные посты в сфере культуры. Сколько себя я помню, всегда с упоением читаю Абая. Его слова меня вдохновляют, окрыляют.

Третий принцип – придерживаться мудрости Бауыржана Момышулы и других национальных деятелей. Бауыржан нам приходится родственником, он – муж сестры Асылгазы. В моей памяти остались светлые минуты наших встреч, наполненных поучительными и душевными беседами.

Автор семи монографий, в том числе монографии «Основные этапы освободительного движения в Казахстане», подготовленной при КазНАМ в 2000 году, более ста трудов и статей. Шагила Кусанова подготовила 7 докторов и 32 кандидата исторических наук. Своей научно-исследовательской и педагогической деятельностью доктор исторических наук, профессор Кусанова Шагила Акимбаевна внесла огромный вклад в развитие исторической науки Казахстана.

Кусанова Ш.А. долгое время была членом республиканского Совета ветеранов войны, Сталинградского Совета ветеранов войны.

Шагила Кусанова, благодаря волевым качествам и свободолюбивому характеру принимала участие в принятии судьбоносных для всего народа решений. Она – величайшая гордость нашей страны. Ее неиссякаемая энергия и неувядаемая женственность – достойный пример для молодых поколений...

Шагила Акимбаевна – не только яркий общественный деятель, сильная и мужественная женщина, но и ласковая мама, любимая бабушка. Ее сноха – Народная артистка, лауреат Государственной премии РК, профессор, ректор Казахского национального университета искусств, «Қазақстанның Еңбек Ері» Айман Мусаходжаева и все члены семьи достойно проводила ее в последний путь: со всеми почестями, которых заслужила Шагила Акимбаевна, с соблюдением национальных обрядов, отдав тем самым долг перед самым главным человеком в жизни каждого человека – Матерью.

Галя ИСАКАНОВА,
Руководитель отдела справочно-библиографической и
информационной работы

ШАҒИЛА ҚҰСАНОВАНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ ТРУДЫ ШАГИЛЫ КУСАНОВОЙ

Ерлікке толы жас ғұмыр: [Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақ қыздары хақында] // Түркістан. – 1995. – 6 наурыз.

«Алаш» партиясы тарихын зерттеу хақында // Қазақ тарихы. – 1997. – № 5. – 31-41 б.

Тіл тағдыры – ел тағдыры // Руханият. – 1999. – 12 қазан. – № 2. – 3 б.

Ғұмырымның алаулы жылдары [Жеңіске 55 жыл] // Руханият. – 2000. – 9 маусым. – № 3. – 2 б.

«Мен бақытты адаммын!»: [Ұлы Отан соғысы ардагерінің әңгімесі. Әңг. Г.Тойболдина] // Қазақстан сарбазы. – 2000. – 6 мамыр, № 34-35. – 9 б.

Иә, бұл Ұлы Отан соғысы!: [1941-1945 ж.ж. соғыс туралы] // Егемен Қазақстан. – 2000. – 9 мамыр.

Ұлықтауға лайық ұлы тұлға // Астана ақшамы. – 2000. – 21 қараша

Алаш ғұламалары және қазақ музыкасы // Астана ақшамы. – 2002. – 19 қаңтар.

Алаш мұрасы – елдік пен парасат негізі // Қоғамның рухани дамуы: музыка және ғылым = Духовное развитие общества: музыка и наука: Материалы Межд. Научн-теор. Конф., г. Астана 22-23 окт. 2001 г. – Алматы: Ғылым. – 2002. – 136-140 б.

Серікбай Бейсембайұлы – ғалым, педагог, ұлағатты ұстаз // Академик С.Б. Бейсембаевтың 90-жылдығына арналған «Қазіргі заман жағдайында өлкетануды дамытудың болашағы және жай-күйі» атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Павлодар. – 2002. – 19-24 б.

Қазақ өнерінің жұлдызды шаңырағы // Арқа ажары. – 2002. – 7 маусым, Ел мерей – Астана. – 2002. – 8 маусым.

Ғұламаның шөбересі [Данышпан Абайдың ұлы Мағауияның немересі, соғыс және еңбек ардагері Ишағы Жағыпарқызы 80 жаста] // Арқа ажары. – 2002. – 10 қыркүйек.

Елінің ардақты перзенті [Мемлекет, қоғам қайраткері, белгілі ғалым Серікбай Бейсембайұлының ғибратты ғұмыры хақында] // Арқа ажары. – 2002. – 10 қазан.

Тәуелсіздіктің көзі – Алаш қозғалысы // Музыкальное искусство: наука и образование: Сб. научных трудов, посвященный 5-летию КазНАМ. – Астана, 2004. – 250-265 б.

Қазақтардың Ұлы Отан соғысы жылдарында жеңіске қосқан үлесі // «Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында» атты Ұлы Жеңістің 60-жылдығына арналған республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Астана, 2005. – 18 б.

Осы күнді көре алмай кетті талайлар // Егемен Қазақстан. – 2005. – 7 мамыр. – 5 б.

Абайдың меценаты // Транзит. – 2007. – №3. – 21 б.

НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Укрепление аульных и сельских партийных организаций в Казахстане в период коллективизации. – Алма-Ата, 1958. – 34 с.

Партийное руководство деятельностью массовых организаций трудящихся. – Алма-Ата, 1976. – 180 с.

Руководство КПСС деятельностью массовых организаций трудящихся Казахстана в период создания фундамента социализма (1926-1932 гг.): автореферат. – Алма-Ата, 1977. – 35 с.

Каждый ветеран – наставник // Қазак университеті. – 1984. – 24 февр.

Судьба и жизнь // Столичное обозрение. – 1998. – 10 апр. – 22 с.

Новые подходы к исследованию отечественной истории в Казахстане // Преподавание отечественной (национальной) истории в вузе: новые подходы, концепции, методы. – М.: Московский университет им. П.Лумумбы. – 1999. – 111-114 с.

Основные направления освободительного движения в Казахстане // Рукопись: Депонирована в Каз. ГОСИНТИ. – Алматы. – 2000.

С.Б. Бейсенбаев – ученый, педагог, общественный деятель // Состояние и перспективы развития краеведения в современных условиях: Материалы Республиканской научно-прак. Конференции, посвященной 90 – летию С.Б. Бейсенбаева. – Павлодар. – 2002.

Григорий Федорович Дахшлейгер – гуманист, интеллектуал, ученый – историк, человеческий Человек. Сост.: С.С. Каракулов, В.Г. Дахшлейгер // Дахшлейгер Григорий Федорович. – Алматы, 2009. – С.113-115

**ШАҒИЛА ҚҰСАНОВАНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЖЕТЕКШІЛІГІМЕН
ЖАРЫҚ КӨРГЕН БАСЫЛЫМДАР
НАУЧНЫЕ ИЗДАНИЕ ВЫПОЛНЕННЫЕ ПОД НАУЧНЫМ
РУКОВОДСТВОМ ШАГИЛЫ КУСАНОВОЙ**

Бектемисова В.А. Ленинский комсомол-активный помощник коммунистической партии в сооружении объектов ударных строек Казахстана / 1975-1980 гг.: дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / Науч. Рук. Ш.А. Кусанова; КазГУ им. С.М. Кирова; Алматы. – Алма-Ата, 1985. – 211 с.

Жалмагамбетова С.Т. Деятельность партийных организаций Казахстана по дальнейшему улучшению идеологической работы на промышленных предприятиях (1971-1975 гг.): дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / Науч. Рук. Ш.А. Кусанова; КазГУ им. С.М. Кирова; Алматы. – Алма-Ата, 1985. – 187 с.

Каримов М.К. Деятельность Компартии Казахстана по улучшению экономического образования трудящихся на промышленных предприятиях республики (1971-1975гг.): дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / Науч. Рук. Ш. А. Кусанова; КазГУ им. С.М. Кирова; Алматы. – Алма-Ата, 1989. – 177 с.

Рамазанова Ф.С. Деятельность Коммунистической партии Казахстана по улучшению социальных условий, идейно-политическому и трудовому воспитанию молодежи, занятой в овцеводстве (1965-1975 гг.): дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / Науч. Рук. Ш.А. Кусанова; КазГУ им. С.М. Кирова; Алматы. – Алма-Ата, 1989. – 164 с.

Джанзаков У. Партийное руководство сельскими советами Казахстана в хозяйственном и культурном строительстве(1971-1975гг.): дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / Науч. Рук. Ш.А. Кусанова; КазГУ им. С.М. Кирова; Алматы. – Алма-Ата, 1991. – 148 с.

Караманова М.С. Производственная и общественная деятельность женщин Казахстана. (на материалах легкой промышленности республики в 1971-1980 годы.): дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Ист. Наук / науч. Рук. Ш.А. Кусанова; КазГУ им. Аль-Фараби; Алматы. – Алма-Ата, 1992. – 155 с.

ШАҒИЛА ҚҰСАНОВА ТУРАЛЫ ӘДЕБИЕТТЕР МАТЕРИАЛЫ О ШАГИЛЕ КУСАНОВОЙ

Базарбаев Е. Кешегі жауынгер – бүгін ғалым // Социалистік Қазақстан. – 1963. 23 февраль.

Ыдырысов Қ. Алматыдан Берлинге дейін: [ҚазГУ-дің доценті Ш.Құсанованың әскери өмірі жайлы] // Қазақстан мұғалімі. – 1975. – 9 мамыр.

Құсанова Шағила Әкімбайқызы // ҚазМУ хабаршысы. Информ. Сер. – 1994. – 110 б.

Сұлтанбаева Г. Шерткен сыры-шежіре: [Майдангер – ұстаз Ш.Ә. Құсанова «Құрмет» орденімен наградталды] // Қазақ университеті. – 1995. – 4 мамыр. – 3 б.

Қаратаев Т., Қойгелдиев М. Ғалым, педагог, қайраткер: [Ұландық жерлесіміз, профессор Ш.Құсанова туралы үзік сыр] // Егемен Қазақстан. – 1998. – 14 сәуір.

Ш.Ә. Құсанова – 75 жаста // ҚазМҰУ Хабаршы. Тарих сериясы. – 1998. – № 7.

Яшүкірқызы Ө. Батыр десе – дегендей, қаһарман десе – болғандай [Отан соғысының ардагері, ғалым Шағила Әкімбайқызы Құсанова хақында] // Астана ақшамы. – 1999. – 8 мамыр

Қамзабекұлы Д. Мәскеудің бағы – ғылым [Ш. Құсановамен сұхбат. Әңг.: Д. Қамзабекұлы] // Руханият. 2000. – 18 ақпан. – № 3. – 2 б.

Біржанова Г. Аты аңызға айналған // Астана ақшамы. – 2003. – 8 мамыр.

Қамзабекұлы Д. Майдангер. Ғалым. Ел анасы [Шағила Әкімбайқызы Құсанованың 80 – ші көктемі: елу жыл дәріс берген] // Арқа ажары. – 2003. – 8 мамыр.

Шаңбатыров Т. Өмір аясында ұлт бейнесі // Арқа ажары. – 2003. – 8 мамыр.

Қасымова Б. Майдангер ұстаз // Астана хабары. – 2005. – 5 наурыз.

Рухы мықты, ұлағаты мол, ұстаз-ана: Шағила Әкімбайқызы Құсанова гвардия кіші сержанты // Қасымова Б. Қазақстанның қыздары – Ұлы Отан соғысы жылдарында. – Алматы. – 2005. – 144-154 б.

Иманғалиева Г. Шығыстың шарболаттай Шағиласы [Ұлы Отан соғысының ардагері] // Қазақстан әйелдері. – 2006. – №8. – 8-9 б.

Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасы = Кафедра социально-гуманитарных дисциплин // Қазақ ұлттық музыка академиясы. 10 жыл (кітап-альбом). – Өнер. – 2008. – 134-136 б.

Қамзабекұлы Д. Тарихты тағдырымен жазған қазақ

қызы // Астана ақшамы. 2010. – 29 сәуір. – б. 8.

Құсанова Шагила Әкімбайқызы // Қазақстан ғалымдары: Энциклопедиялық анықтамалық. Т.2. – 2013. – 89 б.

Қазақстан тарихы және гуманитарлық пәндер факультеті = Факультет истории Казахстана и гуманитарных дисциплин = Social sciences, humanities and languages department // Қазақ ұлттық өнер университеті. 15 жыл (кітап-альбом). – Дағмар. – 2013. – 210-217 б.

Бітікова Д. Радист // Егемен Қазақстан. – 2015. – 8 мамыр.

Шагила Әкімбайқызы Құсанова: Қазақ ұлттық өнер университеті ұжымының ардагер ұстазға көңіл айту хабарламасы // Егемен Қазақстан. – Астана, 2019. – № 11. – 11 б.

На русском языке.

Воспоминания Ш. Кусановой. – Большевик Алтая. – 1948. – 22 февраля.

Потапов А.В. Гвардейцы фронта и тыла [О Шагиле Кусанове]. – Алма-Ата: Казахстан, 1974. – 67-71 с.

Керейбаева М. Последний звонок – впервые в Академии музыки. – Арқа ажары. – 1999. – 4 мамыр.

Верна святому долгу // Вечерняя Астана. – 2003. – 1 февраля.

Инкарова К. Труд, равный подвигу // Вечерняя Астана. – 2003. – 15 апреля.

Рафкат И. Семь фронтов Шагилы Кусановой // Вечерняя Астана – 2003. – 8 мая.

Жидекова К. Казахстан в Великой Отечественной // Вечерняя Астана – 2003. – 8 мая.

Харжевский М. Бойцы вспоминают минувшие дни // Казахстанская правда. – 2004. – 9 ноября.

Комиссаров П. Торжества на Украине // Вечерняя Астана. – 2004. – 11 ноября.

Бержанова И. И сегодня в строю // Казахстанская правда. – 2004. – 18 ноября.

Полонская Ю. «Казкоммерцбанк» – для ветеранов [60-летие Великой победы] // Вечерняя Астана. – 2005. – 21 мая.

Баронова Г. За её голову фашисты назначили награду // Караван. – 2005. – 23 сентября.

Человек эпохи. Документальный фильм. / рук. проекта А.К. Утекешова, авт.сценар. Ибраева Б., Мернебаева А., режис. Мернебаева А. – Астана: КазНУИ, 2018. – CD.

ШАҒИЛА ҚҰСАНОВА ТУРАЛЫ ЗАМАНДАСТАР ЛЕБІЗІ СОВРЕМЕННОКИ О ШАГИЛЕ КУСАНОВОЙ

Әзілхан НҰРШАЙЫҚОВ

МАЙДАНДА – БАТЫР, ЕҢБЕКТЕ – ЕР Кезеңдер. Очерк

Үлкен аудитория. Лекция тыңдауға әзірленіп отырға студенттер. Есік ашылады. Жасы қырықтың ішіне жаңа енген орта бойлы оқытушы әйел келіп кіреді. Студенттер құрмет көрсетіп, орындарынан тұрады.

– Шағила апай сәлеметсіз бе?

– Саумысындар, шырақтарым.

Жастар бірден көңілденіп, сыртында «КПСС тарихы» деген жазуы бар дәптерлерін аша бастайды.

Шағила сөйлеп тұр. Ол 1942 жылы 19 ноябрьде, Сталинград түбінде болған сұрапыл соғыс жайын баяндайды. Совет жауынгерлерінің бұдан жиырма жыл бұрынғы қаһармандық ерлігін жас қауымның көз алдына елестетеді. Олар өздерін «уралап» алға ұмтылған ер жүрек жауынгерлердің қатарында кетіп бара жатқандай сезінді.

– Мінеки, шырақтарым, Ұлы Отан соғысының бір күнгі тарихи ұрысы осындай болып еді.

Алдыңғы партада отырған бір студентка одан: – Апай, өзіңіз соғыста болған жоқсыз ба? – деп сұрайды. Шағила оған күлімсірей қарайды. Осы кезде оқытушының көз алдынан өткен өмірі біртіндеп өте бастайды.

... 1932 жылдың жазы. Шығыс Қазақстан обылысындағы Ұлан ауданының бір аулы. Шеткі үй. Үй алдында немесе бір тауық жоқ. Жым-жырт. Бір үйде іштен он шақты адам ескі алашаға орап өлген біреуді алып шығады. Оны ауыл сыртындағы зиратқа қарай әкетеді.

– Үй ішінен жылаған дыбыс естіледі. Есік алдына қолды-аяққа тұрмай шырылдап, сегіз-тоғыз жасар қыз шығады. Оның артынан он төрт жасар ұл бала жүгіріп келіп, қарындасын бауырына қысады. Бұлар – Шағила мен Бисембай.

– Апам-ау, апа қайда кеттің, апам!? – деп жылайды қыз. Бисембай да өксігін баса алмай, үнсіз жылап жүріп, қайта-қайта қарындасының көз жасын сүрте береді

Көрші үйден шыққан бір қария оларды бауырына басып, маңдайларынан сипайды.

... Аудан орталығы – Никитинка селосының шетіндегі балалар үйі. Биік ақ мектеп. Мектепте салтанатты жиналыс өтіп жатыр.

Жиналыстың президиумында мұғалімдер, тәрбиешілер отыр. Балалар үйінің директоры сөйлеп тұр.

Директор: «Шағила Құсанова Біздің Никитинка балалар үйінде сегіз жыл тәрбиеленді. Оқуды үнемі үздік оқыды. Жақсы пионер, жақсы комсомолка болды. Енді Шағила Алматыға оқуға барады. Біз Шағила әрқашанда адал, әділ, отаншыл болады деп сенеміз.. Кел, Шағила аттестаттыңды ал».

Сарт-сұрт алақан соғылады. Шашын қысқа етіп қиған Шағила, алға шығып, директордың қолынан аттестат алады.

Шағила: «Мен сіздерді ешқашан да ұмытпаймын, ұстаздарым, тәрбиешілерім. Сіздер берген білімді жадымда сақтап, Отанымды жанымдай сүйетініме сіздердің алдарыңызда, мынау анамдай болған аяулы мектебімнің шатыры астында ант беремін».

... Алматы. Совет көшесі. Биік баспалдақты үлкен ақ үй. Оның маңдайшасында: «С.М. Киров атындағы қазақ мемлекеттік университет» деген жазу бар. Шылдырлаған электр қоңырауының үні естіледі. Студенттер аудиторияға ене бастайды. Қазіргі аудиториның нақ өзі. Алдыңғы партада, мана оқытушыға сұрақ қойған студент қыздың орнында Шағила отыр. Оның оң жағына келіп, тағы бір қара торы қыз жайғасады.

Шағила: Атың кім?

Қыз: Менің атым – Зия. Ал сенің атың кім? Шағила: Мен Шағила Құсановамын. Ал сен бұрын қайда оқыдың?

Қыз: Менің фамилиям – Досбергенова. Физкультура техникумын бітірдім.

Шағила: Енді екеуміз доспыз ғой?

Қыз: Доспыз.

Екеуі қол алысады. Осы кезде есік ашылып, кіріп келе жатқан профессор көрінеді. Аудиториядағылар оындарынан тұрады. Шағила мен Зия қол ұстасып, қатар көтеріледі.

... 1941 жыл. Июнь. Сол аудитория. Соңғы емтиханға жиналған жастар. Есік ашылды. Таныс профессор тағы келіп кіреді. Оның қабағы қатыңқы.

Профессор: Қымбатты шәкірттерім менің! Ел басына ауыр күн туды. Неміс фашистері біздің сүйікті Отанымызға тұтқиылдан шабуыл жасады. Жұрт тегіс тына қалады. Жүздері одан сайын томсарып, студенттер тегіс ойланып отыр. Бір кезде Шағила орнынан тұрады.

Шағила: Ендеше мен Отан қорғауға аттануға тиіспін!

Зия: Мен де!

– Мен де!

– Мен де!»...

... Есік ашылып, әскери формадағы екі қыз келіп кіреді. Бұлар – Шагила Құсанова мен Зия Досбергенова. Олар майданға аттанар алдында өздерінің ұясы – университетпен қоштасу үшін келген. Оларды аудиториядағы бос парталар ғана қарсы алады. Екуі есікке қарай аяңдайды. Ойына бірдеңе түсіп кетіп, Зия кенет тоқтай қалады.

Зия: Өз партамызға атымызды жазып кетсек қайтеді?

Шагила: Жазсақ, жазайық. Екеуі партаға келіп отыра қалып, тақтайға ойып жаза бастайды. Одан соң екі қыз есікке қарай аяңдайды. Арттарында «Ш. Қ» және «З. Д.» деген төрт әріп, қатар отырған екі жастың қадала қараған төрт көзіндей жаутандап қала береді.

... 1942 жылдың 1 авгусы. Дон өзенінің жиегі. Таң сіберлеп атып келеді. Өзен үстінде қос қайық қараңдайды. Қайықтар бірте-бірте жау жақ жағаға жақындай түседі. Анда-санда өзен үстін оттай осып қызыл құйрықты пулемет оқтары зулайды. Міне, алдыңғы қайық жиекке келіп тірелді. Өне одан біздің барлаушылар, топографтар түсе бастайды. Олардың орталарында «5-АК» рациясын арқалаған бір қыз бар. Ол кіші сержант – Шагила Құсанова.

– Шагила окоп ішінде. Ол рация арқылы арғы жағамен байланыс жасап жатыр.

– «Сұңқар!» «Сұңқар!» «Мен Шағаламын!» «Мен Шағаламын!» Жаудың атыс координаттарын беремін. Жаудың атыс ұяларының координаттарын беремін...

– Біраздан кейін жау жақ жағаға біздің снарядтар құйыла бастайды. Совет жауынгерлері тиелген қайықтар қаз-қатар боп Донның екінші жағасына қарай ұмтылады.

– 33-ші гвардиялық артиллерия полкінің командалық пункті. Блиндаж бұрышында кеудесінде «Ерлігі үшін» медалі жарқыраған кіші сержант Құсанова рация қасында отыр. Ол барлық батареяларға полк командирінің бұйрығын бере бастайды.

– Мен «Шағала», Шағала», Барлығыңа, барлығыңа! Барлығың да сағаттарыңды түзетіндер. Қазір жиырма төрт сағат ноль-ноль минут. Жиырма төрт сағат ноль-ноль!...

Сағат таңертеңгі 5-ті көрсетеді. Осы кезде біздің жақтан зеңбіректер күркіреп қоя береді. «Катюшалар» нажағайы аспанды тілгілейді. Неміс фашистеріне қарсы тарихи шабуылдың бір таңы осылай атады.

... Жеңіл жараланған Құсанова пок лазаретінде жатыр. Ол сау оң қолымен сонау алыс Ұлан жеріндегі ағасына хат жазып отыр. «Қадірлі ағатайым Бейсенбай! Сөйтіп, Сталинград түбінде топталған жау осылай жойылды. Біздің бәріміз де бұл қаланы қорғағанымыз үшін арнаулы

медаль алатын болдық. Мен бұған шексіз қуаныштымын, ағатай. Сонымен бірге қатты қайғырудамын бұл күнде. Жоқ, маған төтенше бірдеңе болып қалған екен деп ойламаңыз. Жарам жеңіл, он шақты күнде қайтадан қатарға қосыламын. Қайғыратыным – Алматыдан бірге келген серігім Зиядан айырылдым. Жүрегімнің жартысындай боп кеткен Зияның жас өмірін жау оғы қиып кетті. Мен фашистерден оның кегін алмай тынбаймын ешқашан!

Қалың дәптер. Оның мұқабасының ішкі бетіне былай деп жазылған:

Кіші сержант Ш. Құсанованың КҮНДЕЛІГІ. Жіңішке қол күнделік беттерін ақтара бастайды. Оның кей беттері ұзақ уақыт ашулы күйде қалады. Сол сәттерде мынадай жазуларды оқуға болады.

«Август, 1943 жыл. Біздің полк Харьковті азат ету ұрыстарына қатысты.

20-23 августа Харьков үшін қиян-кескі ұрыс болды. Бел шешілмеді, беті-қол жуылмады. Ақыры қала біздің қолға көшті. 23 августа Харьковті азат ету ұрысына қатысқан бөлімдерге алғыс жарияланды. Оның ішінде біз де бармыз.

Август, 1943 жыл. Біздің полк Румыния мен Польша, Чехословакия мен Венгрия жерлерін фашистерден азат ету ұрыстарына қатысты. Әсіресе 5-ші гвардиялық армияның құрамында Сандомир плацдармы үшін болған ұрыстар ерекше есте қалды. Мен «Ерлігі үшін» медалімен наградталдым. Карпатта мен өзім сияқты болып әскерге өздері тіленіп алынған чех қыздарымен кездестім. Отан үшін ерлік күреске аттанған осынау 17-21 жастардағы жақсы қыздар бірге туған сіңілерімдей боп көрінді маған».

Күнделіктің ақ беті ашылды. Қалам ұстаған қыз қолы оның жолдарын қуалап жорғалай жөнеледі. Снаряд гильзасын жасалған май шамның жарығымен рациясын стол етіп жазып отырған Шағила.

Апрель, 1945 жыл. Біз бұл уақытқа дейін Германия шекарасынан өттік.

Біз Одерден өттік. Біз Берлинге қарай бет алып барамыз. Ура! Қазір біз тағы да алға қарай аттанамыз. Жеңіс! Қымбатты жеңіс! Мен сенің жүзіңді көріп тұрған тәріздімін жарқыраған!»

... 1945 жылдың күзі. Алматы. Совет көшесі. Көшені бойлап үстінде әскери шинелі бар қыз күлімдей аяңдап келеді. Аяғын асыға басады. Өне университет көрінді. Жауынгер қыз жүгіріп келіп, университеттің мрамор бағанасын құшақтап, көзіне жас алады. Осы кезде университет есігі ашылып, ар жағынан Шағиланы қарсы алуға шыққан қарт оқытушылар көрінеді. Баяғы профессор да солармен бірге.

... Бағы үлкен аудитория. Онда отырғандардың көпшілігі – жас

студеттер. Олардың ара-арасында соғыстан қайтқан солдаттар да көрінеді.

Алдыңғы парта. Онда кеудесінде жауынгерлік медальдары жарқыраған, гимнастерка киген Шагила отыр. Ол назарын сөйлеп тұрған профессорға аударып, дәптеріне тез-тез лекция жаза бастайды.

1949 жылдың жазы. Емтихан комиссиясының председателі баяғы қасқа бас қарт профессор сөйлеп тұр.

Профессор: Шагила Құсанова университеттің тарих факультетінің толық курсың үздік бітірді. Сондықтан ол Қазақ ССР Ғылым академиясының аспирантурасына оқуға қалдырылды. Шагила орнынан тұрады. Жұрт қол шапалақтап оркестр ойнайды.

... 1952 жыл. Шагила аспирантураны бітіріп, өзі оқыған университетке оқытушы боп келеді. Университет ректоры баяғы қарт профессор оны қуана қарсы алады.

... Университеттің ғылыми советі. Онда Шагила Құсанова « Ауыл-селодағы партия ұйымдарының нығаюы және олардың Қазақстанда колхоз құрылысын жаппай өрістетудегі ролі» деген тақырыпта диссертация қорғап тұр. Профессор: Жабық жасырын дауыстың қорытындысы бойынша Шагила Құсановаға тарих ғылымының кандидаты атағы беріледі.

Шагила: Иә, мен Ұлы Отан соғысына қатыстым. Соғысқа дейін осы университеттің шәкірті едім. Мынау жерде менің партам болатын. Соғыстан соң да осы орында отырып, университет бітірдім. Ал мынау құрбым Зияның орны еді. Бірақ ол соғыстан оралмады, майданда ерлікпен қаза тапты.

Студенттер біріне бірі қарасып, тым-тырыс болып қалады. Олар ұстазына мақтанышпен көз тігеді. Шагила толғана тұрып сөзін аяқтайды.

Шагила: Ендігі ойым – Ұлы Отан соғысына арнап докторлық диссертация жазу. Онда Отан үшін шайқасқан жауынгер серіктеріміздің өшпес ерлігін баяндап беруге тиістімін.

Аудитория бір сәт мүлгіген тыныштыққа бөленеді. Содан соң ол тыныштық үзіліске соғылған қоңырау үнімен жалғасты.

КЕШЕГІ ЖАУЫНГЕР – БҮГІНГІ ҒАЛЫМ

«Құсанова диссертация қорғайды деген құлақтандыруды газеттерден оқығанда оны білетіндердің үлкен-кішісі: «Бұл қай Құсанова, әлгі өзіміздің жауынгер Шагила емесп пе!!» – десті.

Олар қателескен жоқ еді. Осы жылдың алғашқы айының бас кезінде С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде ғылыми совет болды. Оған тарих ғылымының көптеген ғалымдары қатысты. Трибунаға шыққан Шагила Құсанова ә дегенде жүрексінгенімен сөйлей келе, айтар ойын тыңдаушыларға байыпты жеткізді.

Диссертацияға байланысты пікір айтушылар да аз болған жоқ. Шагила ғалымдардың сол пікірлерін ұйып тыңдай отырып, терең ойға кетті. Сонау Ұлы Отан соғысының сұрапыл жылдары да оның көз алдынан өтіп жатты.

... 1943 жыл. Август айы болатын. Майдан шебінде «5-АК» рациясын иығына асып алып, барлаушылардың соңынан әскери киім киген бір әйел еріп келе жатты. Сол сәтте ақша бұлттың арасынан жара шыққан жау самолеттері айналаны сілкіндіріп бомбалай бастады. Жаңа ғана маужырап тұрған жарық дүние астан-кестен болды. Шагила барлаушылар көрсеткен координаттар бойынша берілген ақпарды командалық пунктке, онан берілетін бұйрықтарды дивизиондарға кезінде жеткізе берді.

Осы жолғы ұрыста бұршақтай жауған оқтың астында отырып, байланысты үзбегені үшін ол «Жауынгерлік ерлігі үшін» медальмен наградталды. Шагила армия қатарынан оралысымен үзілген оқуын қайта жалғастырды. 1949 жылы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің тарих факультетін бітірісімен Қазақ ССР Ғылым академиясының аспирантурасына түсті. Оны үш жылдан соң ойдағыдай аяқтады. Шагиланың ғылым шыңына кең құлаш сермеуі міне, осы кезеңнен басталады.

Диссертанттың алған тақырыбы «Ауыл-селодағы партия ұйымдарының нығаюы және олардың Қазақстанда колхоз құрылысын жаппай өрістетудегі ролі» деп атлады. Жас ғалымың бұл еңбегі 1929 жылдың екінші жартысы мен 1930 жылдың алғашқы жартысы тұсында республикамыздағы коллективтендіру кезеңін қамтыған.

Шагила Әкімбайқызы Құсанованың бұл тұңғыш ғылыми зерттеу еліміздің белгілі ғалымдары да жоғары бағалады. С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің ғылыми советі оған бір ауыздан тарих ғылымының кандидаты деген ғылыми атақ беруге ұйғарды.

Социалистік Қазақстан,
1963, 23 февраль

ҒАЛЫМ, ПЕДАГОГ, ҚАЙРАТКЕР
(Профессор Шағила Құсанова хақында бір үзік сыр)

Атақты да айбынды Бауыржан аға Момышұлы Шағила Құсановаға «періште» деп ат қойыпты.

Халық жазушысы Әзілхан Нұршайықов «Майданда – батыр, еңбекте – ер» деп баға беріпті.

Осы бағалар түп-түгел шындық, алып-қосары жоқ. Оны біз, қанша жыл қанаттас қызмет атқарысып жүрген әріптестері, күн сайын көріп – біліп, үлгі тұтып үйреніп келеміз.

Дуалы ауыздарға ерте ілініп, Баукең айтқандай «періште», Әзағаң айтқандай «батыр» Шағила хақында, оның ғылымы, қоғамдық педагогикалық қызметі, майдандағы қаһармандығы, бүткіл өнегелі өмірі жайында түгел айтып жеткізу мүмкін емес. Оны сеземіз. Бірақ, осы бір сирек жан төңірегінде бір үзік болса да сөз айту – бізге үлкен қуаныш.

Шағила Шығыс Қазақстанның перзенті екен. Сондағы Ұлан ауданының Босанбай деген ауылында 1923 жылы көктемде дүниеге келіпті. Әкесі Әкімбай көкірегі ашық, төңірегіне қадірлі, ой-өресі биік адам екен. Сонысы голощекиншіл әкімдерге жақпапты. Отбасындағы он бір адам Голощекин геноцидінің құрбаны болып кете барады.

Шағила сонда тоғыз жасар екен. Киерге киім, ішерге тамақ таппай жетім қалған жас бүлдершін балалар үйіне әрең жетеді. Бірақ жетімдік оны жасыта алмады. Керісінше, намысын қайрап, ширата түсті.

Мектепте оқи жүре жастайынан еңбекке араласты, үлкендерге қолқабыс етті, өзіне тиын-тебен тапты. Тапқан-таянғанын үш жыл бойы тірнектеп жиып, 1940 жылы Алматыға аттанады.

Бұрыннан даярлығы терең қыз емтиханнан мүдірмей өтті. Бүкіл Қазақстан білімінің «қара шаңырағы» атанған Қазақ мемлекеттік университетінің тарих – филология факультетінің студенті болып шыға келді. Ұзақ жылғы арманы орындалды, қуанышында шек жоқ...

Міне, дәл осы қуанышты күндердің бірінде Ш. Құсанова тағдырын құйындай дөңгелеткен қара дауыл басталды. Кеңес Одағына фашистік Германия соғыс жариялады. Ол кезде Қазақстан да соның құрамында болатын.

Намысқой қыздың ойы сан - саққа жүгірді. «Ағаларымнан жаным

тәтті емес, жауды жеңбей қайтпаймын» деп, военкоматқа жалынып – жалбарынып жүріп, ақыры Ташкенттегі екі айлық радистер курсынан бір-ақ шықты. Содан 1941 жылдың аяғынан бастап, 1945 жылға дейін қан майданның қақ ортасында болды. «Жауды жеңбей қайтпаймын» деген антын өжет қыз абыроймен орындап қайтты.

Шагила Әкімбайқызы қатысқан, ерен ерліктің небір кереметтерін көрсеткен шабуылдарды жәй тізбектеп қана атағанның өзінде бізге көп уақыт қажет болар еді. Дон майданы, Сталинград, Харьков түбіндегі шайқастар, Украина мен Молдавияны азат ету, сырт жерлердегі Румыния, Польша, Чехословакия, Германияны фашистерден азат еткен батырларымыздың ортасында бүгінгі ғылым докторы, профессор Ш. Құсанова да жүрді. Мұны біз масаттанып, мақтанып айтамыз.

«Жеңдік қой жауды, арман не, құрбым,

Күркіреп күндей өтті ғой соғыс», – деп Қасым ақын жырлағандай, жауын жеңіп, елге келіп, Шагила ҚазМУ-дағы оқуына қайта оралды. Курстастардың алдыңғы легінен көрінді. Отан тарихының баспа көрген беттерін жалықпай парақтады. Сондықтан болар, 1949 жылы оқу бітірерде, университет басшылары оны аспирантураға қалдырды.

Шагила Құсанованың бақытына қарай, бұл жылдары гуманитарлық ғылымның ең ірі зұлмалары: М. Әуезов, Ә. Марғұлан, Е. Бекмаханов, Б. Сүлейменов, А. Нүсіпбеков сынды ағалары көш басында жүрді, жас ғалымдарға ақыл-кеңестерін беруден ешбір жалықпады. Солардың шарапаты Шагилаға да тиді. Ш. Құсанова тарих ғылымының жалауын биік ұстауды ғана емес, алдындағы мақсатына жетуде мызғымас табандылықты да осы бір «алыптар тобынан» үйренді. Міне, 46 жыл бойы Шәкең өзінің ұшқан ұясы ҚазМУ-де қызмет атқарып келе жатыр.

Ш. Құсанова бүгінгі жеткен биігіне өзіне ғана тән сирек қасиеттерінің арқасында ғана жетті деу керек. Қазақстан Республикасы Гуманитарлық Ғылымдар академиясының академигі, Қазақстан Жоғары оқу орындарына еңбек сіңірген қызметкер, Кеңес Одағы Жоғары мектебінің озық қызметкері, тарих ғылымының докторы, профессор, көптеген диссертациялардың, ғылыми зерттеулердің жетекшісі, ұлағатты ұстаз.

Ғалым апамыздың зерттеген тақырыбы кең. Республикадағы қоғамдық ұйымдар, оның ішінде кәсіподақ ұйымы, әйелдер ұйымы, «Алаш» қозғалысы, сол ұйымдарға басшылық жасаған ардагерлер ұлт-азаттық қозғалыс, айта берсе толып жатыр.

Әрине, Шагила Әкімбайқызының ғылыми еңбектерінің ең сүбелісі –

Қазақстандағы Қазан төңкерісінен кейінгі бұқаралық ұйымдар тарихы жайындағы еңбектері. Осы тақырып бойынша және жоғарыда аталған мәселелер төңірегінде Ш. Құсанова 6 монография, 30 ғылыми кітапша, 60-қа тарта мақалалар жазыпты.

Шағиланың Ұлы Отан соғысындағы ерлігі де, бейбіт замандағы ғылыми еңбегі де елеусіз қалған жоқ. Майдангер ретінде 25 рет марапатталған.

Ғалым Шағила отыздан астам ғылым кандидаттарын, жеті ғылым докторын тәрбиелеп шығарған. Бұл еңбектері де кезінде тиісінше бағаланды. Шағиланың аса зор мақтаныш тұтатын наградасы – 1995 жылы өзінің егемен елі өңіріне таққан «Құрмет» ордені.

Бақ кейде тауып қонады кейде ауып қонады. Ауып қонса есіртеді, тауып қонса есейтеді. Шағилаға бақ тауып қонған. Есірмеді, есейе берді. Жоқта – жоқ деп жасымады, барда – бар деп тасымады. Кісілік кішіден де кездеседі, иттік іріден де шығады. Иттік пен кісілік бір кісінің басында қатар жүретіні де болады (Ә. Нұршайықов). Шағила ондай екіжүзділіктен мүлде аулақ.

Қазақтың түп шешені Анахарсис (Анақарыс): «Тіліңе, құлқыңа, нәпсіңе ие бол» деп зибрат қалдырған екен. Шағила осы зибраттан бір хал айныған емес.

Ғалымның өзгеде кездесе бермейтін бір ерекшелігі – екі тілге де (орыс пен қазақ тілдеріне) бірдей жорғалығы. Факультетте магистранттар Шағила дәрісін қазір қазақша тыңдаса, екі сағаттан соң орысша тыңдап отырғаны.

Профессор Ш. Құсанованың уыздай ұйыған мәуелі отбасы бар. Жұбайы Бекбаев Асылғазы – Ұлы Отан соғысының ардагері, республика мәдениетіне еңбек сіңірген қызметкер. Бір кезде республикалық «Қазақконцерт» ұжымын басқарды. Бүгіндері құрметті демалыста.

Шәкең мен Асекеңнің үш баласы халқы үшін тер төгіп жүр. Жүсіпбек – Ұлттық қауіпсіздік комитетінің полковнигі, Асқары – компьютер жүйесі саласының бизнесмені, Айман есімді қыздары бүкіл әлемге әйгілі скрипкашы, Музыка академиясының ректоры. Бұлардың бәрі Шағиланың мәнді ғұмырына сәнді ажар қосып, жанына нұр, бойына қуат құйып отырады.

Осы айтылған көп қасиеттің ішінен. Шәкең бәрінен бұрын адамиылық қасиетті бірінші орынға қойғаны байқалады. Сондықтан оның адамиылық қасиетін кір шалмай келеді. Бұл кісі өзін жетілдіре беруден жалықпайтын адам, қолынан келгең жақсылығын жақыны түгілі, алысынан аймайтын адам, мейліңше бүкпесіз, жомарт көңілді адам.

Шәкең жасынан топ жара шыққан қыз. Бәйгеге сан сәйгүлік қосылады. Көбісі қарақшыға жетпей жолда қалады. Жеткендердің өзі діңкелеп әзер жетеді. Солардың ішінде бірен-сараны ғана қарақшыдан зымырап өтеді. Профессор Шагила Құсанова да қарақшыдан зымырып өтіп барады. Шабысынан танбасын дейік.

Қазақ айтулы, ақылды, көшелі қыздарға кенде болмаған. Домалақ аңа, Бегім ана, Айша бибі, кешегі Әлия мен Мәншүк... Солардың бүгінгі ұрпақтарының бірі – біздің әрі майдангер, әрі ғалым, әрі ұстаз, қайраткері замандасымыз Шагила Әкімбайқызы Құсанова.

Әр мемлекеттің оқымыстылары сол қоғамның интеллектілік жинақ кассасы іспетті, сол елдің ар-ұят, ырысы. Ырысымыз молая беруі үшін Шагила Құсановадай оқымыстымызға ұзақ, мәнді, сәнді зұмыр тілейік.

Егемен Қазақстан,
1998, 14 сәуір

БАТЫР ДЕСЕ – ДЕГЕНДЕЙ, ҚАҒАРМАН ДЕСЕ – БОЛҒАНДАЙ
(Отан соғысының ардагері, ғалым
Шағила Әкімбайқызы Құсанова хақында)

Керемет кісімен кездескіңіз келе ме? – деп сұрақ қойды жас бастығым Талғат Батырхан.

– Әрине, – деймін ғой, солдаттарша тік етіп. – Ендеше, міне мекен-жайы, міне аты мен жөні. Сөз бітті. Мен жөнелдім.

Жолда келе жатып, ойланамын. «Біраз жасқа келген үлкен кісілерді білем ғой. 50 жылғы тарихты айтып, кемінде 3 сағат отыратын шығармын». Жоқ, бәрі керісінше шыққаны. Есікті ашқан үлкен кісі болғанмен, аяқ-қолы менен жеңіл. Қунақ. Жинақы. Ықшам. Сөзі әскери адамдардікіндей. Тақпа-тақ, нақпа-нақ. Өзіне 76 жасты беру қиын. Үлкен кабинетіне алып келді. Алдында «Астана ақшамы» газетінің 1 жылдық мерекелік нөмірі. Өз газетім алдымнан қарсы алған соң мүлде қуанып кеттім. «Е, біздің газетті оқитыны жақсы екен» деп қалдым ішімнен. Ол кісі осы ойымды сезгендей:

– Ойпыр-ай, бәрінің үй-күйлерін жоқ екен. Мұнда жазған екенсіңдер. Мен Сіздердің мұндай жағдайларыңды мына газеттеріңізден оқып, әжептәуір ойланып қалдым, – деді аяушылық сезімін білдіре.

– Ал, мен Сізді мүлде қарт екен десем, – деп мен де өз ойымды бүкпедім.

– Ой, несін айтасың. Мен деген ғажайып өлімдерден аман қалған адаммын, Алдымен айтсам, Голощекин геноциді кезінде 11 жаннан тұратын үлкен отбасынан тірі қалдым. Бәрі аштықтан қырылған ғой. Көршілер менен сәл үлкен ағама келіп, «қарындасың өліп қалыпты. Бір жерге апару керек шығар» – дейді. Ағатайым да жас қой. Құлағымен мені тыңдаса, лүп-лүп бір белгі бар дейді. Содан кейін әйтеуір қолымен дем жасап, тірілкен, үлкендерге көрсеткен. Әйтеуір аман қалыппын. Сөйтіп, мен қарағым, көрге жастайымнан кете жаздағанмын...

Ақыры оқыс басталған әңгімені тоқтатпадым. Шағила Құсанқызы жалғастырып әкетті.

1932 жылы екен бұл кез.

Шығыс Қазақстан облысы, Ұлан ауданы, Бозанбай ауылында тірі қалған аз жанның қатарында Шағила Әкімбайқызын ағасы балалар үйіне тапсырады.

– Мұнда мен ширақ өстім. Әлжуаз болғаным жоқ. Сонды ғымнан шығар жоғары кластарда оқи жүріп, жұмыс істеп, оны тірнектеп жинадым. Сөйтіп, осы қаражатыммен 1940 жылы Алматыға келіп,

С.М. Киров атындағы мемлекеттік университетке оқуға түстім. Ал, Ұлы Отан соғысы басталғанда майданға сұрандым – дейді.

□ Апыр-ай албыртсыз ғой. Қорықпағаныңыз содан шығар.

□ Неге? Мен дегенің ұшқыш болғым келген. Мария деген атақты ұшқыш қыздың даңқы ол кезде аспандап тұрған. Отанды қорғау деген тек бір ғана ой болды. Патриоттық сезім басым еді...

– Шағила апамыздың майданға сұранған тілегі қабылданады. Ташкентте бұдан соң екі айлық радистер курсың бітіре сала, 1941 жылы желтоқсан айында десанттық әскер құрамында Керчь қаласын азат ету операциясына қатысады. 1942 жылы мамыр айынан бастап Ш. Әкімбайқызы 14 гвардиялық атқыштар дивизиясы (мұны топ бұзар дивизиясы деп атаған) құрамында болып, Дон майданы, Сталинград, Харьков түбіндегі шайқасқа, Висла Сандомир плацдармын алуға, Румыния, Чехославакия, Польша және фашистік Германияның өз территориясын азат етуге қатысады. Осы ерліктері үшін Кеңес Одағының көптеген құрметті одақтық наградаларына, медальдарына ие болған. Біздің ұлтымыз халық батыры атап кеткен, Кеңес Одағының батыры Бауыржан Момышұлы Шағила Әкімбайқызын осы ерліктері, майдандағы атақты ұрыстарға қатысқаны үшін де қатты бағалап, сыйлап, өле-өлгенше қадірлеп өтіпті. Ал халық жазушысы Әзілхан Нұршайықов болса, «Майданда батыр, еңбекте ер деген» еңбегін Әкімбайқызына арнады.

Соғыс аяқталған соң Шағила университеттегі оқуын одан әрі жалғастырып, 1949 жылы тарих факультетін бітіріп, аспирантураға түседі. 1952 жылдан 1998 жылға дейін 44 жыл сол университетте бір орында ұстаздық, педагогтық қызметін атқарды.

– Баяғы өзіңізбен аштықта бірге аман қалған бауырыңыз, ағатайыңыз қалай болды? - деп сұрадым мен әңгімесінің бір желісі аяқталғанда.

□ Ол ағатайым өмір сүрді, еңбек етті. Бұдан үш-төрт жыл бұрын 1995 жылы қайтыс болды. Артында 7 баласы бар. Олардың бәрі де жоғары білім алды. Алматыда Денсаулық сақтау министрлігінде, Ресейде, Зайсанда ұлдары еңбек етуде. Ал өзім Асылқазы Бекбаевқа тұрмысқа шықтым. Бекбаевтар әулеті текті адамдар. Мұхтар Әуезовтің «Бек-аға» деген естелігі бар. Сонда Абайдың досы болған Бекбай атамыз туралы жазылған. Гүлнәр Дулатованың да осы атамыздың үйінде «Алаштың» бетке ұстар азаматтарының жиі бас қосатыны жайлы әңгімесі бар. Ал, Мұхтар Әуезовтің «Абайдың ақын шәкірттері» атты кітабында Абайдың алғашқы мұражайы Бекбай Байысовтың үйінде ашылғаны жайлы суреттеледі. Бұл жайында ұлы Абайдың 150 жылдығы қарсаңында бірнеше рет әңгімелер болды. 1961 жылы менің күйеуімнің

әпкесі Ғайникәмал Бауыржан Момышулына тұрмысқа шығып, өмірінің соңғы күніне дейін осы киелі шаңырақта болған. Сондықтан біздің отбасымыз Бауыржан Момышұлымен туысқандық қарым-қатынаста болдық. Бауыржан аға менің енем Салиханы өте жақсы көрді. Ол менің балаларым сыйлыққа берген кітаптардың мұқабаларына Бекбаев – Момышұлы деп қол қояды ұнататын.

Жақсы отбасына жақсы адамдар да жұғысты болаты ны рас қой. Шағила Құсанованың ұлы Асқар Бекбаев бұдан 23 жыл бұрын мөлдіретіп аппақ ару Айман Мұсаходжаеваны келіндікке алып келеді. Міне «әлем әртісі» Айман Шағила Құсановтар әулетінің мүшесі, сүйікті жаны. Ұлы Асқар Қазақстандағы күшті ірі кәсіпкердің бірі. Шағила апайдың екі ұл, бір қызы Ленинград, Мәскеу және Қазан мемлекеттік ұлттық университеттерінің түлектері. Олар бүгінгі таңда республикамыздың мәдениеті мен өркениетіне, экономикасына үлес қосып, игілікті қызмет жасауда. Ал, жұбайы Асылқазы Бекбаев Ұлы Отан соғысының ардагері, республика мәдениетіне еңбек сіңірген қызметкер.

Шағила Әкімбайқызының ғылыми салада «Қоғамдық ұйымдар», «Кәсіподақ ұйымы», «Әйелдер ұйымы», «Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалыс», «Абайдың пәлсапалық көзқарасы», «Алаш ардагерлері» тағы да басқа тақырыптарда еңбектері жарық көрді. Сондай-ақ «Жетісу», «Казахстанская правда» газеттерінде, «Қазақ тарихы» журналында, КазМҰУ хабаршысының тарих сериясында, Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының «Вестник» жинағында мақалалары мен жалпы қоғамдық ұйымдар және «Алаш» қозғалысы жөнінде ірі-ірі еңбектері жарияланды. Ол 1963 жылы кандидаттық диссертациясын бітіріп, 1978 жылы докторлық диссертациясын қорғады. Ұлағатты ұстаз, ғалым ғана емес, ол өзінің өмір жолында абыройлы ұйымдастырушы, белсенді қоғам қайраткері. 1980-1990 жылдары аралығында университетте кафедра меңгерушісі қызметін атқарды. Осындай еңбектері жоғары бағаланып, 1986 жылы Шағила Әкімбайқызы Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталды. Ол оның Отан соғысы жылдарындағы алған 25-тен астам ордендері мен медальдарының қатарын тағы да толықтырды.

Шағила Әкімбайқызы қарапайым, кішіпейіл. Бір көргеннен өзіңді баурап алатын ерекше қасиетін мен де білдім. Оның жетекшілігімен 30-дан астам аспирант, 7 ғылым докторы даиындалып шықты. Бір ғана ғылыми еңбегінің өзінен 100-ге жуық ғылыми мақалалар, 6 монография жариялады. Соғыстың бел ортасында майданда, ысқырған оқ арасында жүріп осындай қажырлылықты меңгере білгені таңданбасыңа қоймайды.

Әңгімежелісінде Ш. Әкімбайқызының Чехославакия, Украина, Ресей елдерінің бірнеше рет құрметті қонағы болғаны аңғарылды. Өйткені, 1994 жылы қазан айында Ш. Құсанова Қазақстан Республикасы атынан барған үкіметтік комиссия құрамында Украина жерінің фашизмнен азат етілуінің 50 жылдық мерейтойына қатысқаны жайлы құжаты болса, Луганскіден шыққан А. Гайдаевтың «Четырнадцатая гвардейская стрелковая, Армия и фронта» деген кітабында Ш. Құсановаға арнайы тоқталған бөлім бар. Бар-жоғы 40 минутқа жетпейтін әңгіме барысында Шагила Әкімбайқызы Құсанованың қаһармандық атағы болмағанымен осындай атаққа сай пара-пар еңбегіне куә болдым.

Мен сағатыма қарадым. Ол да сағатына қарады. Оны Астана қаласындағы Қазақ Ұлттық музыка академиясының шәкірттері күтіп отырды. Мен редакцияға асықтым. Көкейімде ол кісіге деген ыстық ықылас, ыстық құрмет сайрап жатты. Өйткені ұстаз әлі де қатарда, офицердей сапта тұр. Мұнда ол әлеуметтік гуманитарлық ғылымдар кафедрасын меңгереді. Қаһарманда қажырлы, Ұлы Отан соғысының отты жылдарында елін Тұмар ханымдай қорғай білген Шагила Әкімбайқызымен жылы қоштастым.

Астана ақшамы,
1999, 8 мамыр

АТЫ АҢЫЗҒА АЙНАЛҒАН

Ұлы Отан соғысының ардагері, тәжірибелі ұстаз, ізденімпаз ғалым Шагила Әкімбайқызы Құсанова аты аңызға айналған қазақ қыздарының бірі, өмірден көргені көп, тоқығаны мол адам.

Шагила апай 1923 жылдың көктемінде Шығыс Қазақстан облысында көпбалалы отбасында дүниеге келді. Бірақ қазақ даласындағы отызыншы нәубет жылдары отбасындағы 13 жаннан он төрт жасар ағасы мен сегізге толған Шагила ғана қалады. Екеуден-екеу қалған қорғансыз балалардың күн көруі ол уақытқа өте қиын еді. Көрші-қолаң ақылдасып, ағасы Бейсенбайды ауыл шаруашылық мектеп-интернатына, Шагиланы балалар үйіне орналастырды. Ағасы қарындасынан көз жазып қалмау үшін балалар үйіне жиі келіп тұрды. Ал, Шагила жасынан алғыр болып өсті. Оқуға да зерек, жұмысқа да нысық, қоғамдық өмірде де белсенді болды. Мектепті үздік бітіріп, Алматыға оқуға келеді. Талапты жас Қазақ мемлекеттік университетіне оқуға түседі, бірақ іле-шала Ұлы Отан соғысы басталып кетеді.

Ер-азаматтар соғысқа лек-легімен аттанып жатты. Оқу орнынан солдат шинелін киіп кеткен студенттер Отаны үшін жаумен шайқасып жанталасты. Олардың рухы биік, патриоттық сезімі күшті еді, соғыстан келген үшбұрыш хаттары да жігерлі, сенімге мол болатын. Алайда, әжал аңдыған жауынгерлердің бірінші «қара қағаздары» келе бастады.

Балалар үйінде тәрбиеленіп, Отанын анам деп санайтын Шагила терең толғаныс үстінде жүрді. Бір күні ол әскери комиссариатқа барып, өзін майданға жіберуді өтінді. Комиссар ақылын айтып, шығарып салмақшы болғанмен бірақ қайсар қыз оған көнбей: «Отаным отқа оранып жатқанда, жолдастарым қан кешіп жүргенде, мен мұнда тыныш ұйықтай алмаймын. Елім үшін өлсем, өкінбеймін! – деп отырып алды. Ақыры әскери комиссариаттың жолдамасымен Ташкенттегі екі айлық радистер курсы бітіріп, майданның алдыңғы шебіне аттанды. Тал шыбықтай иілген нәзік қыз он-жиырма килограмдық сым оралған катушкаларды арқалап, оқ астында оқтын-оқтын жүгіре басып үзілген сымды жалғап, байланысты камтамасыз етіп отырды. Ожет қыздың жанкешті қимылдарының арқасында оның әскери бөлімшесі командованиеден қол үзбей, шабуыл уақытында керекті нұсқаулар алып отырды, сондықтан да кісі шығыны аз болатын. Шагиланың эфирдегі: «Я – Чайка!» – деген дауысын естігенде жауынгерлер жігерленіп,

өздерін сенімді ұстайтын. Жанын шүберекке түйіп, өз жауынгерлік міндетін атқарып жүрген осынау шынашақтай қыз еңгезердей жігіттерге үлгі болатын. Олар Шағиланы қарындастарындай сыйлап, оның тірлігіне дән риза болып, аса құрметтейтін.

Арқасына рақиясын таңып, автоматын асынған қазақғың бүлдірішін қызы Отан соғысының отты жолдарымен 1941 жылдың қыркүйегінен 1945 жылдың мамыр айына дейін соғысып, фашистердің ұясы – Берлинге де жетті. Осы ұзақ жолдың үстінде гвардия сержанты Шагила Құсанова 14-гвардиялық атқыштар дивизиясының құрамында бірінші және екінші украиналық Қырым, Дон, Степной, Сталинград майдан бағыттарында соғысып. Дон, Днепр, Одер өзендерінен өтігі, Украина. Польша, Чехословакия, Румыния, Германия жерлерін, Висла-Сандомир плацдармын алуға қатысты. Осы ерліктері үшін Шагила Әкімбайқызы отыз шақты мемлекеттік награда иегері болды, оның ішінде Чехословакия, Украина, Ресей мемлекеттерінің де ордендері бар.

Соғыстан кейін Шагила Әкімбайқызы оқуын жалғастырып, ұстаздықты таңдайды. Асылгазы Бекбаев сияқты кеңпейілді, ақжарқын адаммен бас қосып, отау тігеді. Ортасына сыйлы Асылгазы апай көп жылдар бойы мәдениет саласында жауапты қызметтер атқарып жүріп, талай таланттың көзін ашып, талай дарынға демеу болады.

Қазір де Шагила Әкімбайқызы еңбектің алдыңғы шебінде жүр. Астана ел ордасы болған күзінен қоныс аударып, жаңа құрылған Қазақ Ұлттық музыка академиясының шаңырағын көтерісіп, қалыптасуына бар білімін күш-жігерін салып жүрген абзал азамат, ұлағатты ұстаз, білікті ғалым.

Академик Құсанованың бастамасымен музыка академиясында «Ана тілі» қоғамы ашылып, өз жұмысын жүйелі түрде атқаруда. Сонымен қатар Шагила Әкімбайқызы қалалық ардагерлер ұйымының белсенді мүшесі, Ғылыми диссертациялар қорғау кеңесінің мүшесі, кафедра меңгерушісі.

Қызмет бабында Шагила Әкімбайқызымен жақын араласып, ол кісінің аузынан талай тәлімді әңгімелер тыңдадым. Кашанда ақжарқын ұстаз келбеті адамды бауырына тартып тұрады. Осындай аяулы жанмен бір ұжымда қызмет істеп, әріптесі болуды біз мақтан тұтамыз.

Бүгін Шагила апай Мәскеуге ұшып кетті. Ресей астанасындағы Жеңіс шеруіне шақырылған еді. Бұл сексенге келген қайсар қазақ қызына көрсетілген құрмет деп білеміз.

Астана ақшамы,
2003, 8 мамыр

РАДИСТ

(Ұлы Отан соғысының ардагері Шағила Құсанова)

Ұлы Отан соғысының ардагері Шағила Құсанова... Ол кісінің өмірбаяны туралы ақпараттарды ақтарған сәттен-ақ кейіпкеріммен тезірек жүздесуге асықтым. Тарих ғылымдарының докторы, профессор, жасы тоқсаннан асқан әжейдің қолын алып қайтудың өзі ғанибет қой! Алайда, қанды майдан жылдарында от кешкен қазақтың қайсар қызымен қауышудың сәті бірден түсе қоймады. Қызы Қарлығаш апайды да әбден мазалағандаймын. Телефон нөмірін күнде теремін. Сөйтіп, Жеңіс күні жақындағанда ғана Шағила апай Алматыдан Астанаға атбасын бұрды. Сыртқы есіктің қоңырауын басқаннан соң ғана сағатыма көзім үстелі. Тым ерте, шақырған уақыттан тура жарты сағат бұрын барғанымды енді байқадым. Астанаға келгелі телевидение журналистері де Шағила апайды бірінен соң бірі эфирге шақырып, босамай жатқандарын қызы Қарлығаш апай алдында айтқан болатын.

Қалай дегенмен, қарт кісі ғой, демалуға да мүмкіндік бермей, шаршатып аламыз ба?! «Қап, ұят болды-ау, далада жүре тұруым керек пе еді» дегенімше болған жоқ, арғы жағынан қонақжай жас келіншек есік ашты. Апайдың үйде екенін айтып, төргі бөлмеге шақырды. Суреттен болмаса, бұрын-соңды Шағила апайды көрген емес едім. Әйтеуір жасы 93-ке аяқ басқан қарияның қандай болатынын болжап, үйді көзіммен шолып Шағила апайды іздедім. Міне, қызық, апай үстел үстіндегі азық-түліктерді жиыстырып жатыр екен. Қимылы ширақ. Әр нәрсені жеке-жеке алып, сыртындағы жазуларына дейін оқып қояды. Біздің өзіміз көзәйнексіз сықсынып көре алмайтын жазуларды судырлатып оқығанымен қоймай, оның әрбірінің қандай пайдасы бар, қажет-қажет еместігіне дейін сұрыптап салып, лезде үстел үстін қалыпқа келтірді.

Іштей: «Шағила апай осы кісі ме екен өзі?», деген күдігім де боғаны рас. Шыны керек, тоқсанды артқа тастап, жүзге аяқ басқан кісіні басқаша елестеткен едім. Бірақ, мен ойлағандай емес, қазақтың батыр қызы қарттығында да қайраттылығынан қайтпапты. Самайын ақ шалып, бетін қарияға тән әдемі әжім әрлеген кісінің жанарында батырға тән от ұшқыны әлі де сөнбеген. Тіпті, сөйлегенде де дауыс ырғағы әскери адамның айбынды, бұйрықты үніндей естілді.

Ата-анасынан ерте айырылған Шағила апай жетімдік пен жалғыздықтың ащы дәмін ерте татқан екен. Ол балалар үйі мен интернатта тәрбиеленіпті. «Е, менің өмірім ертегі сияқты. Бір адамның басына жетіп-артылатын түрлі қиындықты да, қызықты да көрдік

қой. Қанша рет өліп-тірілдім. Бірақ, адамның жаны сірі екен. «Қырық жыл қырғын болса да ажалды өледі», деген осы шығар. Бес жасымда анамнан айырылып, аштан өлуге шақ қалып, шала-жансар жатқанымда да адамдар тауып алып, мені қатарға қосыпты. Төрт жыл бойғы соғыста да жеңіл-желпі жарақат алғаным болмаса, сап-сау елге оралдым.

Айта берсек, өмір деген өзі үлкен өзен, ағысы қайда барып соғарын білмейсің. Менің өмірім түгел қиындыққа толы болды демеймін. Бала күнгі бейнетімнің зейнетін көрдім. Мүмкін жаратушы Алла аяушылық танытып, мені өзі қолдады ма, кім білген?! Қанша қиындық көрсем, өмірде сонша жақсылық көрдім», дейді қария өміріне тәубесін айтып. Иә, табиғатынан қайсар, жаратылысынан табанды жан тағдырдың салған тауқыметіне мойын сұнбады.

Орта мектепті бітірген соң, Алматы қаласындағы С.М.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің тарих және филология факультетіне оқуға түсіпті. Бұл Шагила апай үшін ғылымның даңғыл жолындағы алғашқы баспалдақ еді. Алайда, ол университеттің бірінші курсын бітірген 1941 жылы маусым айында тұтқиылдан соғыс өрті бұрқ ете қалады. Ұлы Отан соғысы басталған кезде елімізден ер-азаматтармен қатар қазақ қыздары да өз еріктерімен майданға аттанды. Солардың қатарында Шагила апай да болды. Әрине, қайсарлық пен қайраттылыққа өмірдің өзі тәрбиелеген Шагила Әкімбайқызының сол бір ел басына күн туған қиын-қыстау заманда басын өлімге тігіп, Отанды жаудан қорғауға аттануы үлкен ерліктің белгісі емей мемене?!

Ол 1941 жылдың қыркүйек айында Ташкентте қысқа мерзімді байланысшылар курсынан өткеннен кейін, желтоқсан айында Қырым майданындағы Керчь қаласын азат етуге қатысқан десанттық әскер құрамында болыпты. 1942 жылдың мамыр айында 14-атқыштар дивизиясы құрамында Дон майданындағы, Степной және Сталинград майдандарындағы қанды шайқастарға қатысқан. Сталинград түбіндегі жеңістен соң, 14-атқыштар дивизиясы Оңтүстік-Батыс, I және II Украин майдандары құрамына енгізілді. Сонда жүріп Шагила Әкімбайқызы Румыния, Польша, Чехословакияны азат етуге бағытталған батыл шайқастарда да ерліктің тамаша үлгілерін танытты. Осылайша қайсар мінез иесі «Жауынгерлік еңбегі үшін», «Сталинградты қорғағаны үшін» және тағы басқа да наградалармен марапатталған.

Шагила апай соғыстан кейін оқуын қайтадан жалғастырыпты. Кейіннен үлкен ғылым жолына түсіп, кандидаттық, докторлық диссертация қорғап, ұзақ жылдар бойы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде еңбек еткен. Бірқатар монография мен 150-ден астам ғылыми еңбектердің авторы. Ол – бірнеше ғылым докторы мен

кандидаттарын даярлаған танымал ғалым, ұлағатты ұстаз. 1981 жылы педагогикалық саладағы үздік еңбегі үшін Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталды. Ал 1995 жылы «Құрмет» орденінің иегері атанды. Шағила апайдың жұбайы Асылғазы Бекбайұлы кезінде мәдениет саласында бірқатар лауазымды қызметтер атқарған қайраткер. Ол да Ұлы Отан соғысы ардагері болатын. Өкінішке қарай, Асылғазы Бекбайұлы осыдан бірнеше жыл бұрын өмірден озды.

«Ол кісі де ұзақ жасаған екен ғой», дедім іштегі ойымды жасыра алмай. Шағила апай терең бір күрсініп: «Жоқ, ол одан да ұзақ жасауы керек еді. Қайдан білейік, мүмкін дәм-тұзының жеткен жері сол болған шығар», деді. Әңгіме ауанын өзгертпекке ұмтылып, соғыс тақырыбына қарай қайта ойыстым. «Сұрапыл соғыс кездері кешегі күнгідей көз алдымда, ешқашан ұмытылмайды», дейді Шағила Әкімбақызы.

Ардагер ана енді ешқашан соғыс болмаса екен деп тілейді. «Қазақ деген сөз еркін елдің ерікті азаматы» дегенді білдіреді. Осы еркін еліміздің тыныштығын ешкім ешқашан бұзбаса екен. Береке-бірлігіміз тасып, әрбір үйде шаттық болсын», дейді қазақтың батыр қызы. «Айтқаныңыз келсін» айтып, біз де Шағила апаймен қоштастық. Кетерде қолын қысып тұрып: «Әлі де ұзақ жасай беріңіз», дедім. Есіктен шыққанымша көзімен ұзатып салған қарияның қасқайған қайсарлығы, батырға тән қайраттылығы әлі де өн бойынан есіп тұрғандай.

Егемен Қазақстан,
2015, 8 мамыр

ГВАРДЕЙЦЫ ФРОНТА И ТЫЛА

Ежегодно в лекционных аудиториях Казахского государственного университета имени С.М. Кирова встречаются студенты с кандидатом исторических наук, доцентом Шагилай Кусановой. Она ведет курс истории КПСС. Читает лекции доходчиво, на высоком идейно-теоретическом уровне. Особенно живо, интересно и содержательно проходит лекция по теме «Партия в период Великой Отечественной войны». И это не удивительно. Лекция насыщена такими примерами, о которых студенты слышат впервые. Вполне естественно, что после такой лекции кто-либо из студентов обязательно задаст Шагилай Кусановой вопрос: «А вы сами были на фронте?»

И хотя к такому вопросу уже можно было привыкнуть, но каждый раз на лице ее появляется румянец. Она на мгновение умолкает, а перед глазами встают события почти тридцатилетней давности.

...Лето сорокового года. Воспитанница детского дома Шагилай Кусанова в последний раз пришла в Никитинскую среднюю школу Уланского района. Это был памятный день. В торжественной обстановке директор школы вручил ей свидетельство об окончании десятого класса.

«Восемь лет воспитывалась в детском доме и училась в нашей школе Шагилай, – сказал он. – Училась только на отлично. Была примерной пионеркой, активной комсомолкой. Теперь она едет учиться в Алма-Ату. Мы верим, что она будет честной, преданной Родине патриоткой».

В том же году Шагилай успешно сдала вступительные экзамены и поступила на историко-филологический факультет университета. Училась прилежно. Незаметно пролетел напряженный год учебы. Шли к концу экзамены. Последний из них пришелся на 23 июня. А за день до этого началась война.

Не могли комсомольцы университета остаться в стороне. Многие из них изъявили желание пойти добровольцами на фронт. Среди них была Шагилай Кусанова. Из девушек-добровольцев алма-атинских вузов городской военный комиссариат сформировал роту и направил ее в Ташкент на двухмесячные курсы радисток. «1 сентября, вспоминает Шагилай, мы приняли присягу. Занимались днем и ночью, недели две не видели солнца, а в день годовщины Великого Октября нас направили на фронт. Я и несколько девушек попали в Крым. Там, под Феодосией, я и приняла боевое крещение».

В мае 1942 года Шагилай Кусанову перевели радисткой в 33-й гвардейский артиллерийский полк, в составе которого она прошла по

дорогам войны до Берлина.

– «Сокол! Сокол! Я – Чайка! Я – Чайка! Передаю координаты...» И вслед за этим артиллерийские снаряды летели в стан врага, метко разили атакующих фашистов. Координаты и целеуказания передавала дивизионам Шагиля. Ее радиостанция всегда была исправной. В любое время, днем и ночью, в дождь и пургу она готова была выйти в эфир. Смуглолицая, стройная дочь солнечного Казахстана всегда была жизнерадостной. Воины полка любили ее. И она им отвечала тем же.

Как-то во время бомбежки Шагиля была ранена, но боевого поста не оставила. Она наотрез отказалась отправиться в медсанбат. В минуты затишья боя ходила лишь на перевязку в санроту. Тогда-то, в начале февраля 1943 года, она отправила письмо младшему братишке: «Дорогой Бейсембай! Враг под Сталинградом разгромлен. Мы получили медали за его оборону. Я этому очень рада. Вместе с тем я в эти дни очень скорблю. Вражья пуля оборвала жизнь моей подруги Зии Досбергеновой. Пока я не отомщу за нее фашистским извергам – никогда не успокоюсь».

И гвардейцы-артиллеристы беспощадно мстили гитлеровцам за смерть своих боевых товарищей. 33-й гвардейский громил оккупантов в Харькове, на территории право – бережной Украины, насмерть стоял на Сандомирском плацдарме, участвовал в освобождении из фашистской неволи братских народов Румынии, Чехословакии, Польши, штурмовал Берлин. Как всегда радиосвязь работала бесперебойно. В одном из номеров газеты 5-й танковой армии, куда входил 33-й гвардейский артиллерийский полк, была помещена фотография отличной радистки Шагили Кусановой. За четкую и безупречную работу, способствующую успешному выполнению полком боевых заданий командования, гвардии младший сержант Шагиля Кусанова была награждена семью медалями, в том числе «За боевые заслуги», двумя медалями «За отвагу». В числе многих других она имеет несколько благодарностей Верховного Главнокомандующего И.В. Сталина¹.

Отремели орудийные залпы войны. Наступил долгожданный мир. Среди вернувшихся с фронта была Шагиля Кусанова. Снова университетские аудитории. В 1949 году она успешно окончила историческое отделение и была оставлена в аспирантуре при Академии наук Казахской ССР. Через три года Шагиля Кусанова успешно защитила кандидатскую диссертацию. Создала семью. Работает и растит троих детей...

«...Да, я была участницей великого сражения. Отсюда ушла на фронт. Вместе со мной поехала бить фашистов Зия Досбергенова,

тоже бывшая студентка. Она не вернулась с фронта, отдала жизнь за нашу Родину». Примолкла аудитория. С большим уважением смотрели студенты на своего преподавателя. Они восхищались ее мужеством.

Восточно-Казахстанскую область населяли представители многих национальностей. И все они – русские и казахи, украинцы и белорусы, татары и эстонцы в годы войны прониклись высоким чувством советского патриотизма. И это закономерно. Ибо все они были членами единой советской многонациональной семьи. Защищая Москву и Ленинград, Сталинград и Севастополь, они защищали Казахстан, всю Советскую страну. Во имя победы над врагом они шли на самопожертвование. За боевые отличия при выполнении заданий командования в борьбе с немецко-фашистскими оккупантами более 29 тысяч восточноказахстанцев, в том числе свыше четырех тысяч казахов, награждены орденами и медалями Советского Союза. 60 из них удостоены высокого звания Героя Советского Союза, 11 стали кавалерами ордена Славы всех трех степеней – высшей солдатской награды.

Невозможно рассказать о подвигах всех восточноказахстанцев. Героизм они проявили массовый. Их стойкость, мужество и отвага были порождены безграничной верой в правоту нашего дела, в могущество Советской страны, во все возрастающую помощь тыла фронту, в силу своего оружия. Их источником были верность воинской присяге, сознание личной ответственности за судьбу своей страны, своего народа, беспредельная любовь и преданность социалистической Отчизне, жгучая ненависть к врагу. Совершая героические подвиги, восточноказахстанцы не думали о личной славе, о личных почестях. Они шли в бой за счастье Родины, за счастье всего советского народа.

Нередко приходилось противостоять десяткам, а порой и сотням врагов. Не терялись в бою наши земляки. А собрав все силы, напрягая все мускулы, дрались до последнего патрона, до последнего снаряда, до последней гранаты и побеждали. Никто героем не рождался, но героем мог стать у нас любой, ибо героизм заложен в самом характере советского человека.

И еще одна примечательная черта. Многие наши земляки вступали в войну молодыми. Они выросли в годы Советской власти. Семья, школа, пионерская, комсомольская и партийная организации воспитали в них гордое чувство достоинства советского человека, научили связывать свою судьбу с судьбой Родины, считать ее величие своим величием, ее счастье своим счастьем. Большинство из них на фронте стали коммунистами. Идти в бой коммунистом советский воин считал для себя высшей честью. Идеи Ленина, высокое звание члена Коммунистической

партии делали их сильнее, храбрее и находчивее других. Никогда не изгладится из памяти короткий призыв: «Коммунисты, вперед!» Эти два слова стали неписанным законом в танковых атаках и воздушных, боях, на земле и под водой. Самое трудное и опасное задание поручалось коммунистам. Выше приведенные примеры убедительно показывают, как самоотверженно, как честно и доблестно выполняли на фронте коммунисты-восточноказахстанцы это важнейшее и труднейшее задание родного Отечества. Чем труднее становилась обстановка и суровее бои, тем больше советские во
йны тянулись в партию. И это естественно и закономерно. Партия воплощала чаяния и думы народа, его непреклонную волю к борьбе и победе. Она сама явилась источником героических поступков во имя счастья живых.

Война – это величайшее народное бедствие. Не все дожили до дня великой победы. Двадцать Героев Советского Союза и тысячи других восточноказахстанцев отдали свои жизни. Во имя победы Родины, во имя свободы и счастья трудового народа шли они на смерть. Жертвуя своей жизнью, они думали о нас, о своих сыновьях и внуках. Они честно жили, честно работали, а в час грозной опасности героически погибли. Подвиги их бессмертны!

Невозвратимы утраты, но все, кто пал на поле брани, останутся в нашей памяти навсегда! Их имена названий улиц, парков, школ, пионерских дружин. О них пишут книги, слагают поэмы и песни. Изучая их славную жизнь, наши дети будут подражать им во всем, Беспрерывные подвиги на фронте порождают тысячи новых подвигов во имя торжества коммунизма.

Литература:

¹ *Архив МО СССР, ф. 33, оп. 686044, д. 1564. л. 170; оп. 686 196, 1 Д. 2198, л. 237; выписки из личного дела И.П. Копылова.*

² «Социалистик Казахстан», 1965, 6 мая.

³ Воспоминания Ш. Кусановой. – Большевик Алтая. – 1948, 22 февраля.

ФОТОГАЛЕРЕЯ

Жастық шақ. Молодые годы

Ағасы Бейсембай Әкімбайұлы. Брат Бейсембай Акимбайевич

*Қазақ мемлекеттік университетінде қызмет атқарған кезең. Алматы.
Период работы в КазГУ. Алматы*

*Қазақ ұлттық өнер университетінде. Астана.
Период работы в КазНУИ. Астана*

*Бақытты шақ (Қызы Қарлығаш, Шагила апа және келіні Айман).
Счастливые годы. (Дочь Карлығаш, Шагила апа и сноха Айман)*

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке тобы өмір. Жизнь – покая воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

Естелікке толы өмір. Жизнь – полная воспоминаний

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Оқырманға. Читателям	3
Шағила Құсанова	4
Өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері	5
Основные даты жизни и труда	6
Құрметті атақтары мен марапаттары	7
Почетные звания и награды	9
Өмірі мен қызметінің қысқаша очеркі	11
Краткий очерк жизни и деятельности	15
Еңбектері. Труды	18
Ғылыми жетекшілігімен жарық көрген басылымдар. Научные издание выполненные под научным руководством	21
Шағила Құсанова туралы әдебиеттер. Материалы о Шагиле Кусановой	22
Замандастар лебізі. Воспоминие	24
Фотогалерея	47

